

Mendelova univerzita v Brně
Zahradnická fakulta v Lednici
Ústav plánování krajiny

Zahradnická
fakulta

Sakrální objekty jako fenomén kulturní krajiny ČR

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

doc. Dr. Ing Alena Salašová

Vypracovala:

Kristýna Koutná

Lednice 2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Zpracovatelka: **Kristýna Koutná**
Studijní program: Zahradní a krajinářská architektura
Obor: Zahradní a krajinářské realizace
Název tématu: **Sakrální objekty jako fenomén kulturní krajiny ČR**
Rozsah práce: Textová část cca 50 stran, mapové přílohy, fotodokumentace, ostatní přílohy dle potřeby

Zásady pro vypracování:

1. Prostudujte relevantní bibliografické zdroje zaměřené na téma sakrálních staveb a sakrálních krajinových kompozic. Svou pozornost zaměřte na historický a náboženský kontext umísťování sakrálních objektů v krajině. Zpracujte přehled základních typů (kategorií) sakrálních objektů, ve kterém současně zohledníte vegetační doprovod objektů a jeho symboliku.
2. Zvolte vhodné modelové území. Na základě studia informačních zdrojů, dostupných kartografických podkladů a terénního průzkumu zpracujte jeho přírodní a kulturně historickou charakteristiku a posuďte aktuální stav krajiny. Zpracujte inventarizaci všech sakrálních staveb a objektů v modelovém území včetně jejich vegetačních doprovodů a posuďte jejich aktuální stav.
3. Seznamte se s platnými územně analytickými podklady, územně plánovací dokumentací a relevantní legislativou ČR. Zjistěte, v jakém ochranném režimu jsou sakrální objekty modelového území. Seznamte se s plánovanými záměry rozvoje modelového území. Konfrontujte aktuální stav území a plánované záměry s potřebou ochrany sakrálních objektů. Vymezte základní problémy ochrany a obnovy sakrálních objektů ve vašem modelovém území.
4. Navrhněte řešení problémů současného stavu. Vyhodnoťte dostupnost finančních zdrojů využitelných pro obnovu sakrálních objektů/areálů v ČR.
5. Své návrhy podrobte důsledné kritice. Výsledky práce shrňte do podoby obecných doporučení na obnovu sakrálních objektů v kulturní krajině.

Seznam odborné literatury:

1. MATÁKOVÁ, B. – SALAŠOVÁ, A. *Drobné sakrální objekty v krajině Homej Nitry*. Disertační práce. MENDELU Brno, 2011. 238 s.
2. BERÁNKOVÁ, Š. *Sakrální objekty v krajině*. Bakalářská práce. Lednice: MENDELU Brno, 2013. 107 s.
3. HÁJEK, T. – MATÁKOVÁ, B. – LANGAROVÁ, K. – PŘEROVSKÝ, O. Transfers of minor landmarks as the spiritual movement within a historical cultural landscape – the industrial landscape of Northern Bohemia. In BALÁZS, P. – KONKOLY GYURÓ, É. *Workshop on Landscape History – Proceedings*. 1. vyd. Sopron: University of West Hungary Press, 2011, s. 90–98. ISBN 978-963-334-029-5.
4. HÁJEK, T. *Zánik a vznik památkových péčí : filozofie památkové péče*. 1. vyd. Praha: Epocha, 2005. 197 s. ISBN 80-86328-71-6.
5. SALAŠOVÁ, A. *Designed landscapes – the past, present, and future*. 4D. 2008. č. 11, s. 38–43. ISSN 1787-6613.
6. KULIŠŤÁKOVÁ, L. – FLEKALOVÁ, M. – KUČERA, P. – MATÁKOVÁ, B. – SALAŠOVÁ, A. – ŠTĚPÁNOVÁ, D. *Komponované krajiny*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita, 2011. 78 s. ISBN 978-80-7375-536-2.
7. KOPEČEK, P. *Liturgie a architektura : moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 218 s. ISBN 978-80-244-3959-4.
8. JABURKOVÁ, I. *Malé formy sakrální architektury v české krajině*. Diplomová práce. MZLU v Brně, 2000.
9. VÍTOVSKÁ, D. – MATÁKOVÁ, B. – KULIŠŤÁKOVÁ, L. *Minulost, současnost a budoucnost drobných sakrálních objektů v krajině – křížová cesta v Křešíně*. In DROBILOVÁ, L. *Venkovská krajina 2012*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 227–233. ISBN 978-80-244-3098-0.
10. VARHANÍK, J. – MALÝ, S. *Zákon o státní památkové péči : komentář*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 1161 s. ISBN 978-80-7357-659-2.

Datum zadání bakalářské práce: listopad 2014

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2016

L. S.

Kristýna Koutná
Autorka práce

doc. Ing. Petr Kučera, Ph.D.
Vedoucí ústavu

doc. Dr. Ing. Alena Salašová
Vedoucí práce

doc. Ing. Robert Pokluda, Ph.D.
Děkan ZF MENDELU

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci: Sakrální objekty v krajině jako fenomén kulturní krajiny ČR vypracovala samostatně a veškeré použité prameny a informace uvádím v seznamu použité literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů a v souladu s platnou Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací.

Jsem si vědoma, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Lednici dne:.....

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych vyjádřila díky vedoucí práce doc. Dr. Ing Aleně Salašové za odborné vedení, trpělivost, a za čas, který mi věnovala. Děkuji Městskému muzeu Králíky za poskytnuté materiály a informace ohledně modelového území. Dále děkuji Renatě Macoškové za pomoc při vyjednávání s úřady a Mgr. Tereze Jirouškové za konzultace v oboru historie umění. Konečně děkuji své rodině a příteli za poskytnutou podporu.

Abstrakt

Bakalářská práce Sakrální objekty jak fenomén kulturní krajiny ČR se zaměřuje na význam sakrálních objektů a církevních staveb, sleduje historický a náboženský kontext umístování v krajině.

Práce je dělená do několika částí. První částí je literární přehled, který slouží jako uvedení do problematiky. Podává přehled a dostupné literatury, autorech z oboru, vysvětluje základní pojmy. Úkolem první části je také nastínit historické souvislosti a současný stav kulturní krajiny v České republice. Jmenuje možnosti ochrany sakrálních objektů v českém státě.

Druhá část je případová studie, tedy aplikace první části na modelové území. Zpracováno bylo necelé katastrální území Králík ležící ve Východních Čechách. Jako modelové bylo zvoleno pro množství sakrálních objektů a poutní komplex na Hoře Matky Boží s klášterem. Výsledky získané terénním průzkumem a studiem oblasti jsou využity při návrhu vhodných opatření pro obnovu a ochranu těchto památek včetně jejich vegetačních doprovodů.

Výsledky jsou shrnuty do dvou tabulek, a to do analytické, která popisuje vlastnosti objektu a základní údaje, a do hodnotové. V té je k nalezení stav památek a návrh na jejich obnovu. Jednotlivé sakrální objekty jsou doloženy vlastními fotografiemi.

Abstract

The Bachelor Thesis The sacral objects as a phenomenon of cultural landscape of the Czech Republic is focused on the importance of sacral objects and church buildings following their historical and religious context of placement in the landscape.

The Bachelor Thesis is divided into several parts. The first part is a literary overview which is used as an introduction to the issue. It gives an overview and available literature, the authors of the field, explains the basic terms. The task of the first part is also to outline the historical context and the current state of the cultural landscape in the Czech Republic. It mentions the possibilities of protecting sacral objects in the Czech Republic.

The second part is a case study, application of the first part on the model area. The part of cadastral area of the town Králíky located in East Bohemia was processed. As a model it was chosen for a several reasons: quantity of sacred buildings and pilgrimage complex on Mount Mother of God with a monastery. The results given by field survey and study of the area are used in the proposal of appropriate measures for the restoration and protection of these monuments, including their vegetation accompaniments.

The results are summarized in two tables, namely the analytical, which describes the properties of the object and the basic descriptive data, and in the second table where are the quality data . In this table the technical condition of the monuments and a proposal for their restoration can be found. The sacral objects are documented by photographs.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Literární přehled	9
2.1. Kulturní krajina ČR	9
2.2. Sakrální objekty	10
2.2.1 Umístění v krajině.....	10
2.2.2 Vegetační doprovod	11
2.2.3 Ochrana sakrálních objektů	13
3. Metodika	18
3.1 Výběr modelového území	18
3.2 Zdroje informací, podklady	19
3.3 Terénní průzkum.....	20
3.4 Metodika kategorizace sakrálních objektů a vegetačních doprovodů	20
3.5 Metodika hodnocení sakrálních objektů a vegetačních doprovodů.....	31
4. Případová studie.....	36
4.1. Širší územní vztahy.....	36
4.2. Charakteristika území	36
4.2.1. Přírodní podmínky	36
4.2.2. Kulturní charakteristika	39
4.2.3. Hodnoty a problémy území.....	48
4.3 Návrh	57

5. Diskuze	62
6. Závěr	63
7. Seznam použitých zdrojů.....	64
7.1 Literatura.....	64
7.2 Internetové zdroje	68
7.3 Mapy	69
7.4 Zákony	69
8. Přílohy.....	70

1. Úvod

Sakrální objekty jsou dokladem víry v naší zemi. Jsou vyjádřením díky za splněné prosby, památným místem zázraku nebo zhmotněním ochrany. Podporovaly v obyvatelstvu víru v lepší zítřky, poskytovaly zastavení během dlouhé cesty a přinášely možnost načerpat sílu do dalšího pracovního dne.

Kostel na náměstí je pro obyvatele města neodmyslitelným objektem. Je vnímán jako dominanta města a funguje jako základní orientační bod v prostoru. Stává se symbolem města zobrazovaným na pohlednicích a fotografiích. Je cílem návštěvníků města nezávisle na jejich víře. Odbíjení hodin v jeho věži doprovází den co den životy všech, kdo jsou v doslechu. Další funkce plní větší sakrální objekty a církevní stavby v intravilánu; o nic méně důležitá jsou ale Boží muka daleko za městem. Jejich lidové ztvárnění a umístění v krajině mimo cestu má vysokou výpovědní hodnotu. Značí zapomenuté souvislosti a otevírá možnost je znovuobjevit. Ať je to kostel na náměstí, morový sloup a konci ulice nebo křížek uprostřed pole, všechny tyto objekty potvrzují dávno existující vztahy v krajině.

Křížek na půli polní cesty v objetí dvou košatých lip je obraz prostého, pokojného a klidného místa. Právě vegetační doprovody podporují prostřednictvím zvoleného taxonu a počtu jedinců symboliku sakrálních památek. Díky nim jsou čitelné vztahy mezi objekty i pro veřejnost. Potíž v dnešní době spočívá v nepochopení vztahu objektu a vegetace. Nesprávně zvolený taxon je pro význam objektu destruktivní; štěstím je, že toto pochybení lze snadno napravit.

V minulém, století jim nebyla věnována velká pozornost, ba naopak – mnoho z nich bylo organizovaně likvidováno a devastováno. Byly narušeny jejich vztahy navzájem i vztahy s jejich přirozeným okolím. Ještě dnes vidáme pozůstatky nešťastného osudu a vnímáme nepochopení jejich symboliky. V tomto ohledu jsou sakrální objekty stále diskutovanějším tématem, vznikají nadace a spolky pro záchranu sakrálních objektů. Vznikají registry a fotogalerie objektů, hledají se zdroje financí na jejich obnovu. Laická veřejnost i odborníci pomalu dospívají k názoru, že tyto objekty je třeba chránit efektivnějším způsobem, než tomu bylo doposud.

2. Literární přehled

2.1. Kulturní krajina ČR

Kultura (z latinského *colere* = práce) jako pojem představoval veškerou práci zemědělce, údržbu a budování vesnic i jejich výzdobu nebo uctívání; znamená také péči o duchovní hodnoty. Slova „formovat“ či „pracovat“ označují proces, vývoj, změny a dynamiku (ŽIGRAI 2000; VON DROSTE-PLACHTER-RÖSSLER, 1995).

Definice pojmu kulturní krajina záleží na subjektivním pohledu definujícího, přesto se shodují v tvrzení, že kulturní krajina je otevřený, přírodně – antropický systém, který vznikl působením lidské společnosti společně s přírodou v prostoru a čase. „Kulturní krajina je výsledkem kulturní evoluce země nebo v zemi. Zem, příroda a kultura je základní a unikátní specifický lidský rys. Lidé se vždy chtěli osvobodit od přírodních tlaků a omezení, stát se tak svobodnými, jak to jen bylo vzhledem k drsnosti a krutosti přírody možné. Tento evoluční cíl byl sledovaný využíváním přírody a jejich zdrojů, které byly objevované krok za krokem, otevíráním stále ohromnějších perspektiv. Kulturní evoluce procházela různými směry, produkující ohromnou kulturní rozmanitost, analogicky s diverzitou přírody.“ (VON DROSTE-PLACHTER-RÖSSLER, 1995).

Pro vznik kulturní krajiny jsou třeba tři základní dimenze: čas, prostor a kultura. Charakter kulturní krajiny tak závisí na vstupních veličinách, a díky procesu vývoje získává každá krajina vlastní profil. Současná kulturní krajina má podle ŽIGRAIE (2000) několik krajinných dimenzí: časovou, prostorovou, sociokulturní, hospodářskou, technickou a ekologicko-environmentální. Pokud budeme považovat za dimenzi kulturní krajiny člověka a jeho kulturu, studium přesáhne z přírodovědných disciplín hluboko k humanitním vědám. Právě filozofie, sociální vědy a umění jsou odrazem lidského myšlení, intuice a cítění (SALAŠOVÁ, 2014).

Kulturní krajina je „zápisníkem“ každého dne společnosti. Při ztrátě kulturní diverzity lze říci, že člověk je méně adaptován na místní podmínky. Kulturní diverzita znamená jazyk, náboženství, víru a hmotnou kulturu. Může být stimulována potřebou

člověka přizpůsobit se prostředí po předchozích zkušenostech (ŽIGRAI, 2000; ORTOVÁ 1999).

2.2. Sakrální objekty

Slovo „sakrální“ vychází z latinského *sacrum* (svatý, zasvěcený, posvátný). Označuje posvátný předmět, místo, svatyni, výkon nebo bohoslužbu, také obraz či sochu božstva (ŠPAŇÁR 1969, 573). U nás je slovo „sakrální“ intuitivně spojované s křesťanstvím. Sakrální objekt je tedy širokou veřejností vnímán jako architektonicky či sochařsky ztvárněný objekt plnící náboženskou funkci, a to i navzdory tomu, že ve skutečnosti má mnohem širší význam.

2.2.1 Umístění v krajině

Sakrální architektura má kromě svého kultovního rozměru také hodnotu topickou (HÁJEK – BUKAČOVÁ 2001). Samotná existence památky není zdaleka největší hodnotou; tu objekt získává až s umístěním v krajině, se získáním svého *topos* (= místo). Topická hodnota podporuje a probouzí další funkce, konkrétní místo společně s památkou tak vytváří obraz s dokonalým příběhem. Žádný ze sakrálních objektů tedy nebyl umístěn v krajině náhodně.

Místo je tvořeno určitými vlastnostmi, ať už souřadnicemi, architekturou, *geniem loci* nebo čímkoliv jiným; tyto vlastnosti jsou určující pro jeho charakter. „Interpretace a porozumění významu místa jsou dány kulturou, jejíž součástí jsou znaky a symboly. Právě jimi je možno místo, krajinu a objekt vysvětlit. Architektura drobných sakrálních objektů fixuje místa v popředí a tvoří detail. Funkce tohoto detailu spočívá ve vysvětlení prostředí, které je v něm soustředěno, koncentrováno, a které zjevuje charakter prostřednictvím symboliky. Tradičními symboly v našich oblastech se staly právě drobné sakrální objekty.“ (SALAŠOVÁ 2014, 229) Tyto drobné památky pomáhají vytvořit identitu místa, navozují pocit známé, v některých případech domovské krajiny. Základními psychickými funkcemi mysli člověka jsou **orientace a identifikace**. Vzájemné vztahy různých složek krajiny utváří obraz prostředí, ten způsobuje pocit klidu a bezpečí. Naopak s dezorientací přichází i pocit strachu.

Vzhled současné krajiny a její charakter silně ovlivnilo vnikání křesťanství. Dodnes hledáme sakrální rozměr v hierarchii sídelního horizontu – duchovní majestát nalzáme ve věži kostela, následně radnici, škole a naposledy v obytných domech. Toto uspořádání v podobě pyramidy dodnes podvědomě analyzujeme a hledáme nejposvátnější místa právě v nejvyšším horizontu zástavby (CÍLEK 2002, 70).

Posvátná místa v krajině byla velmi často zároveň dominantou krajiny. CÍLEK (2009,96) konstatuje, že jedním z nejposvátnějších míst byly **kopce a hory**, především ty stojící osamoceně. Nejenže byly mimo sídla ve volné krajině, ale zároveň svou majestátností a posvátností vzbuzovaly respekt. Byly zasvěcené Bohu, protože jejich vrcholy sahaly blízko k oblakům a tak i k samotnému Bohu. Neméně důležitá jsou místa **pochovávaní**. (MATÁKOVÁ 2011, 15). Jejich označení sakrálním objektem upomíná na smrt a symbolizuje plynutí bytí. Další místa spojovaná se sakrálním duchem se odráží od reliéfu krajiny, vegetace, a také historických událostí. Obecně lze říci, že umístění památky v krajině vycházelo z cest poutníků a věřících, označovalo tedy **křížovaty a cestní sítě**. Objekty upozorňovaly na místa zjevení, zázraku, smrti; na místa s pohnutou historií. Ochráňovaly prameny, domy, celé vsi a byly umístěovány do středu intravilánu ke koncentraci víry.

2.2.2 Vegetační doprovod

Vegetační doprovod je odjakživa přirozenou součástí sakrálních objektů. Strom je významným symbolem života a propojení tří sfér – země, nebes a vody. Tato symbolika je rozvinutá v pohanských kultech i křesťanském náboženství. Zde se vyskytuje hlavně jako strom poznání dobra a zla a strom života v ráji. Sakrální objekt pod korunami stromů zmíněné souvislosti potvrzuje. Tyto „dvojmonumenty“ se však v současnosti dostávají do vztahů, které vznikly nepochopením funkcí a souvislostí daných kulturním, historickým a samotným krajinným prostředím (MATÁKOVÁ 2011, 49).

Všeobecně se dá konstatovat, že koruny **listnatých stromů** symbolizují božstvo, triumf a vítězství (COOPEROVÁ 1999, 104). V křesťanské symbolice strom představuje život, smrt, zmrtvýchvstání a znovuzrození. **Stálezelený strom** potom

symbolizuje dlouhověkost a nesmrtelnost. Oba případy člověka ujišťují o plynulosti bytí (FONTANA 1994, 100).

Důležitým aspektem je **druh stromu** (taxon). Jednotlivé druhy stromů mohly získat svůj symbolický význam v různých krajích podle událostí, obecně jsou ale nejoblíbenější a nejpoužívanější následující druhy.

Dub je symbolem německého národa, jeho symbolika je ale rozvinutá u Slovanů, Keltů a v severských národech (MATÁKOVÁ 2011, 56). V křesťanské tradici nese dub tradici tzv. křížových stromů¹. Dub je také symbolem Krista, vytrvalosti ve víře a ctnosti. COOPEROVÁ (1999, 40) zmiňuje symboliku zaslíbení a Boží přítomnosti v židovské tradici.

Lípa je velmi oblíbeným stromem již z hlediska původního rozšíření. Stala se symbolem slovanské vzájemnosti, sázeli ji na místech bezprostředně navazujících na obydlí a stala se tak ochranným duchem celé vsi. S porovnáním s „mužskými“ charakteristikami dubu je lípa symbolem ženskosti a obrazem matky. Pohané uctívali v lípě bohyni lásky Ladu, na jejíž místo v křesťanství nastoupila Panna Marie (SOBOTKA 1879, 96). Snad právě z lásky bydlících se začaly na lípy umísťovat obrázky Panny Marie, které se vyvinuly až v kaple.

Bříza symbolizovala v pohanském kultu bohyni jara – Vesnu. Březový háj se stal ochranným prvkem zvířat i lidí, a tak jako Vesna vybízela přírodu k probuzení, měla bříza zabezpečit dobrý růst a vývoj (SOBOTKA 1879, 107). Dodnes je k vidění zdobení oltářůků březovými větvíčkami, a to hlavně na svátek „Božího těla“. Ve spojitosti s přeměnou pohanského kultu na křesťanství vystupuje několik dalších druhů stromů a keřů, kde sehraává důležitou roli jejich umístění: javor (*Acer pseudoplatanus*), habr (*Carpinus betulus*), topol (*Populus alba*), hrušník (*Pyrus*

¹ Hildebrand píše v 17. století o polabských Slovanech, kteří na svátek Nanebevzetí Panny Marie stavěli na návsi dub vysoký 17 loktů a nazývali ho křížovým. Dub otesaný do hranolu v centru vsi ozdobil starosta dřevěným křížem se železným kohoutkem na vrcholu (symbol Krista). Stál tam, dokud sám nespádl. (SOBOTKA 1879, 83).

communis), jeřábem (*Sorbus aucuparia*), trnkou (*Prunus spinosa*) či lískou (*Corylus avellana*) (SOBOTKA 1879).

Tak jako druh stromu, byl stejně důležitý počet vysazených stromů, přičemž byla využívána symbolika čísel. Jednička jako cíl, jeden jediný bod – Bůh; dvojka symbolizuje kontrast a bipolarnost, trojka trojjednost (např. Nejsvětější trojice). Jako ochrana sakrálních objektů se vysazovaly čtyři lípy, které tvořily okrsek. (HÁJEK – BUKAČOVÁ 2001, 86). Samotné číslo čtyři má v křesťanství symboliku kříže, čtyř světových stran.

Neopomenutelné je jmenování alespoň některých funkcí vegetačních prvků v souvislosti se sakrálními objekty, které se dají aplikovat i v profánní sféře:

- Památeční – vysazení stromu na památku člověka, neštěstí či zázraku. Z mnohých se dnes staly stromy památné.
- Orientační – tvoří významné orientační body na křižovatkách a cestách.
- Ekologická – zadržuje vodu, působí jako větrolam (případně protierozně), je biotopem pro mnoho druhů živočichů apod.
- Estetická – percepce krásy košatých stromů a drobných sakrálních staveb působila na člověka odnedávna. Tento námět je často zobrazován v umění, filmu, v beletrii.
- Ochranná – pod bohatými korunami stromů lidé hledali útočiště před deštěm, bouřkou i sluncem. Strom jako takový v tomto výkladu nechrání místo, ale poutníky a sakrální objekt.

2.2.3 Ochrana sakrálních objektů

Současnými trendy ochrany krajiny jsou hmotné nálezy, zoologicky, botanicky a geologicky významné lokality. Z převážné většiny není jejich existence ohrožena díky památkovým zónám, rezervacím, nebo jsou součástí chráněných území (přírodních parků apod.) (MATÁKOVÁ 2011, 74). V našich krajinách existuje nepřeberné množství národního bohatství ve formě studniček, pramenů, poutnických cest, svatých míst a dalších méně známých lokalit, které jsou lehkou zranitelné a působí člověku překážky při stavební činnosti (KROČA 2005, 165).

Ve věci ochrany sakrálních objektů se setkáváme se dvěma situacemi. Existence sakrálních objektů, zejména drobných, se střetává s vývojem a přetvářením krajiny; jejich umístění v extravilánu je v ohrožení z důvodu využívání provozního potenciálu těchto míst. Stejně důležitá je ochrana krajiny a objektů před stavbou nových drobných sakrálních objektů. Velmi často totiž při jejich stavbě dochází k nepochopení historického hlediska a primární funkce vegetačních doprovodů. Estetická stránka staveb v konkrétním prostředí nebývá taktéž vhodná (MATÁKOVÁ 2011, 74).

Prvním právním předpisem, který zřizoval ochranu a obnovu památek v krajině byl dokument „Předpisy, řízení, správa a osobní věci památkové služby“. Výnos se zaměřoval na zachování objektů lidové víry v krajině. Byl vydán roku 1936, paradoxně v období likvidace památek na Rakousko-Uhersko. Podle HÁJKA-BUKAČOVÉ (2008, 129) se právě v tomto období probudila v obyvatelstvu „potřeba spirituální útěchy v dobách světové hospodářské krize“.

Podle legislativní ochrany ve státech Evropy jsou objekty chráněny spíš z morálního hlediska a největší zájem o jejich ochranu a obnovu mají zejména nižší orgány na regionální úrovni. V legislativě je sakrální památka (především drobná) chráněna jako nemovitost a obnovu řeší hlavně stavební zákon (HÁJEK-BUKAČOVÁ 2008,124).

Sakrální objekty jsou v České republice chráněny i tzv. památkovým zákonem (Zákon č.20/1987 o státní památkové péči), který je definuje jako kulturní památky (MATÁKOVÁ 2011, 75). Chrání především materiální podstatu, hmotný základ objektu. SNOPKO (1989) a PETZET (2004, 51) se ale shodují, že pod pojmem „památka“ jsou kromě hmotné stránky také hodnoty nemateriální, jako je myšlenka, významy a citové vazby, které symbolizuje. Z toho vyplývá, že pokud památka ztratí, ať již svým přemístěním, změnou doprovodu nebo rekonstrukcí, tyto „vyšší vlastnosti“, ztratí i význam a poslání.

Sakrální objekty chráněné zákonným způsobem jako samostatné objekty jsou nejčastěji zapsány v Ústředním seznamu kulturních památek české republiky, nejčastěji jako nemovité kulturní památky. Problém nastává s evidencí památek, které jsou

součástí památkově chráněného území (památkové zóny, památkové rezervace) nebo chráněné krajinné oblasti národního parku nebo přírodní rezervace. V tomto případě žádný legislativní předpis neupravuje individuální ochranu ani obnovu konkrétního objektu. (MATÁKOVÁ 2011, 75).

Problematiku ochrany památek komplikuje rozdělení ochrany přírodních a kulturních památek, a to Zákonem ČNR 20/1987 Sb. o státní památkové péči a Zákonem ČNR č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. Zákon č. 50/1976 o územním plánování a stavebním řádu pojem drobný sakrální objekt vůbec nezná. Fakta vycházející ze stavebního zákona řeší tyto objekty pouze v souvislosti s územním plánováním.

Režimy ochrany

Zákon č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu

Samotný pojem sakrální objekt stavební zákon nezná. Jeho ochranu a obnovu zřizuje prostřednictvím územního plánování, jehož úkolem je mimo jiné zajistit „ochranu všech chráněných území, chráněných objektů, oblastí klidu a ochranných pásem“.² Podle stavebního zákona (a to v návaznosti na Evropskou dohodu o krajíně (2000)) je krajina chráněna jako „podstatná složka prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti.“³ Zákon č. 183/2006 Sb. zajišťuje ochranu přírodního, kulturního a archeologického dědictví danou územně-plánovací dokumentací v platné formě lze zajistit veřejno-prospěšným opatřením pro tento účel.⁴ Některé drobné stavby jsou

² Zákon č. 183/2006 Sb., §18 (4)

³ Přísluší se také „zjišťovat a posuzovat stav území, jeho přírodní, kulturní a civilizační hodnoty, stanovovat koncepci rozvoje území, včetně urbanistické koncepce s ohledem na hodnoty a podmínky území, vytvářet podmínky pro ochranu území podle zvláštních právních předpisů,“ například podle Zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny nebo Zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči

⁴ Zákon č. 183/2006 Sb., §2, (1)

označeny jako „stavby nevyžadující stavební povolení ani ohlášení“ (MATÁKOVÁ 2011, 76).⁵

Podle MATÁKOVÉ (2011, 77) zákon blíže nespecifikuje kulturní hodnoty, architektonické či urbanistické hodnoty v krajině, které jsou hodny ochrany ze strany státu. Územní plánování by mělo zabezpečit ochranu významných prvků krajiny v základních nástrojích, územně-plánovacích podkladech i dokumentaci a mělo by být nápomocno při identifikaci sakrálních objektů. Do územně-plánovacích podkladů však nepatří ty prvky, které nemají legislativní status ochrany, ale přesto jsou součástí kulturní krajiny. To je dáno velikostí výsledných projektů, rozdílnými prioritami obcí a v neposlední řadě také možnostmi zpracovatelů, kteří sice postupují podle platné legislativy, ovšem ne v dostatečné komplexnosti, aby postihli charakteristiky území až na úroveň symbolického kontextu víry (MATÁKOVÁ 2011, 76).

Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny se změnami a doplňky

Stejně jako stavební zákon, ani zákon o ochraně přírody a krajiny pojem sakrální objekt neužívá. Cílem zákona je „přispět k udržení a obnově přírodní rovnováhy v krajině, k ochraně rozmanitosti forem života, přírodních hodnot a krás“⁶; v souvislosti s kulturní složkou značí „vymezenou péči o krajinné celky, jakož i péči o vzhled a přístupnost krajiny.“⁷ Ochrana se zajišťuje „vytvářením sítě zvláště chráněných území a péčí o ně, spoluúčastí v procesu územního plánování a stavebního řízení s cílem prosazovat vytváření ekologicky vyvážené a esteticky hodnotné krajiny“⁸ (MATÁKOVÁ 2011,77).

⁵ Zákon č. 183/2006 Sb., §103 (1) a): „budovy, a to stavby o jednom nadzemním podlaží do 25m² zastavěné plocha do 5 m výšky, nepodsklepené, jestliže neobsahují obytné místnosti, hygienická zařízení ani vytápění, neslouží k ustájení zvířat a nejde o sklady hořlavých kapalin a hořlavých plynů,“

⁶ Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny ve znění č. 460, §1

⁷ Zákon 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny ve znění č. 460, §2 (1)

⁸ Zákon 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny ve znění č. 460, §2 (2), e), g)

Zákon říká, že „část krajiny utváří její typický vzhled“⁹, je chráněna jako významný krajinný prvek. Stejně jako hraniční kameny, mezníky, či jiné objekty s topickým charakterem, jsou i sakrální objekty identifikačním prvkem v krajině utvářejícím charakteru prostoru (MATÁKOVÁ 2011, 77). LIPSKÝ (2009, 50) konstatuje, že drobné sakrální a světské stavby v krajině splňují požadavek zákona a to - býti „ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotná část krajiny“⁸, u které je podstatné „estetické vizuální působení“ (LIPSKÝ 2009, 50). Kdyby významný krajinný prvek nebyl jen výjimečný nástroj ochrany, byla by zaručena ochrana jejich celkové hodnoty. Naproti památkovému zákonu, předmětem jehož ochrany je především umělecko-historická hodnota a zákonu o ochraně přírody a krajiny, který se zaměřuje především na hodnoty přírodní, by vznikl prostor pro ochranu „dvojmonumentů“. Institut významného krajinného prvku teoreticky zahrnuje jedinou možnost ochrany „dvojmonumentů“, a to sakrální objekty umístěné v blízkosti stromů (MATÁKOVÁ 2011, 77).

Krajinný ráz¹⁰ je další nástroj k ochraně sakrálních objektů. Podle KUČERY ET AL (2005) je krajinný ráz tvořen souborem charakteristických přírodních i člověkem vytvořených znaků vytvářejících obraz krajiny. Takovými znaky sakrální stavby v krajině jsou, a proto není pochyb o jejich ochraně tímto jménem.

Zákon č. 20/1987 o státní památkové péči se změnami a doplňky

Zákon o státní památkové péči řeší ve věci ochrany kulturní památky památková území a zabezpečení vhodného využití. Doslova zahrnuje aktivity zaměřené na identifikaci, výzkum, evidenci, zachování, obnovu, restaurování, regeneraci, využívání a prezentaci kulturních památek. Kulturní památky jsou podle zákona „nemovité a movité věci, popřípadě jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti,

⁹ Zákon 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny ve znění č. 460, §3 (1)

¹⁰ O krajinném rázu ze Zákona 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny v §12: „Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umístování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonické měřítko a vztahy v krajině.“

jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické, a které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem.“¹¹

Zákon dále řeší památkové rezervace¹² a památkové zóny.¹³ I prostřednictvím těchto článků může být sakrální objekt chráněn.

3. Metodika

3.1 Výběr modelového území

Pro naplnění jednoho z cílů práce – vytvoření Metodiky kategorizace a hodnocení sakrálních objektů bylo třeba nejen nastudovat odbornou literaturu. Pro kvalitní navrhnutí metodiky v co nejobektivnějším formátu je třeba studovat reálné objekty v území a poznat jejich vztahy ke krajině.

Oblast Králicka je vyhovující hned z několika důvodů:

1. množství sakrálních objektů
2. stav vegetačních doprovodů objektů
3. typová různorodost jednotlivých objektů (sochy, kříže, boží muka, kaple, zvoničky, svaté obrázky)
4. různý technický stav objektů (pro aplikaci stupnice hodnocení technického stavu)
5. znalost oblasti

Objekty hodnocené v této práci se nachází v pěti obcích na katastrálním území Králíky. Ty leží na severovýchodě okresu Ústí nad Orlicí.

¹¹ Zákon č. 20/1987 o státní památkové péči, §2 (1)

¹² Podle zákona č. 20/1987 o státní památkové péči zákona §5 (1): „Území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek, popřípadě archeologických nálezů,“

¹³ Podle zákona č. 20/1987 o státní památkové péči zákona §6 (1): „Území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty,“.

3.2 Zdroje informací, podklady

Informace v textové části byly získány převážně z literárních pramenů: obecních kronik, informační letáky o obcích a památkách, informačních systémů obcí, restaurátorské listy či návrhy na restaurování, dodatečně evidenční listy NKP.

Nezbytným podkladem pro zpracování práce jsou mapy. Tento krok zahrnoval studium historických map, a to 1., 2., a 3. vojenského mapování. Při porovnání historických map se současnými lze získat informace o změně využití území, změně velikosti zalesněné plochy apod. Z mapových podkladů současných byly použity katastrální mapy, současná mapa 1:10 000, ortofotomapy a turistické mapy, převážně v měřítku 1:75 000.

Díky historickým fotografiím z Muzea Králíky a místním bylo možné porovnat současný stav objektů i vegetačních doprovodů s historickými či dokonce původními koncepty.

Informace byly získány i z webových stránek obcí a institucí, například stránky města Králíky. K získání mapových podkladů a věcných informací bylo využito následujících institucí:

- Obecní úřad Králíky, odbor územního plánování (katastrální mapy, územní plán, aktualizace územního plánu): <https://www.kraliky.eu/>
- Internetový portál Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního, službu Nahlížení do katastru nemovitostí: <http://nahlizenidokn.cuzk.cz/>
- Mapový server © Seznam.cz, a.s., a to mapy:
 - základní: <https://www.mapy.cz/zakladni>
 - turistická: <https://www.mapy.cz/turisticka>
 - letecká: <https://www.mapy.cz/letecka>
- Internetový portál Národního památkového ústavu: <http://www.pamatkovykatolog.cz/>
- Geoportál ČÚZK, prohlížečské služby WMS, a to ZM10, ZM50, ortofoto.
- Mapový server Marushka: <http://marushka.geostore.cz/cz/>

- Pardubický kraj, odbor Životního prostředí a zemědělství, Aktualizovaná koncepce ochrany přírody Pardubického kraje:

<https://www.pardubickykraj.cz/aktualizovana-koncepce-ochrany-prirody/>

Upřesnění a doplnění informací umožnily rozhovory s místními obyvateli, kteří mívají k objektům osobní vzpomínky.

3.3 Terénní průzkum

Základem pro práci byl terénní průzkum oblasti. Tento průzkum byl proveden na základě prozkoumání turistické mapy a základních snadno dostupných informací o umístění sakrálních objektů. Terénní průzkum byl proveden několikrát po sobě. Strategie opakovaných průzkumů v různých denních i ročních dobách pomohla pochopit vztahy mezi jednotlivými sakrálními stavbami.

3.4 Metodika kategorizace sakrálních objektů a vegetačních doprovodů

Hodnocení stavebních objektů a jejich vegetačních doprovodů je předpokladem pro návrh jejich obnovy. Konkrétní typy sakrálních objektů a studium umělecko-historického vývoje a forem jsou předmětem studia dějin umění, památkové ochrany a architektury. V rámci této práce je ale nevyhnutelným krokem shrnutí specifik a rozlišovacích znaků objektů. Vedlejším cílem metodiky je navrhnout principy, podle kterých je možné vyhodnotit:

- Příčinu vzniku sakrálního objektu, historické souvislosti a období vzniku
- Vztah stavby s prostředím a krajinou, případně s konkrétním místem
- Architektonické ztvárnění objektu
- Změna využití krajiny a s tím související potlačení funkce sakrálního objektu
- Vegetační doprovod sakrálního objektu

Kategorizace sakrálních objektů

Kategorizace definuje typy sakrálních objektů na základě několika charakteristik:

- Materiálových
- Technických
- Architektonických
- Funkčních
- Umístění
- Účelu

Přesnost a náročnost hodnocení závisí od míry sledovaných vlastností (KUBIŠTA 2006,17). Výchozím materiálem je Metodika kategorizace a hodnocení drobných sakrálních objektů z diplomové práce Barbory Matákové (Drobné sakrální objekty v krajině Hornej Nitry, 2011), přičemž z metodiky kategorizace jsou vyselektovány a charakterizovány pouze kategorie objektů vyskytujících se v zájmovém území. Ostatní jsou pouze zmíněny, případně doplněny o velmi stručnou charakteristiku. Výše zmíněná práce se zabývá pouze drobnými sakrálními objekty, byla tedy rozšířena o základní typy monumentálních sakrálních objektů pro tuto práci (klášter, kostel). Podle MATÁKOVÉ (2011, 91) vychází kategorizace sakrálních objektů z Terminologického slovníku unifikovaných názvů urbanizmu, architektury a nemovitých výtvarných děl (CÓNOVÁ-LACKOVÁ 1999) a z dalších zmíněných při popisu jednotlivých typů sakrálních objektů.

010 Kříž

Kříž je známým symbolem již od pravěku (BLAŽÍČEK-KROPÁČEK 1991, 114), jedná se tedy o nejstarší formu sakrálního objektu. Geometrický obrazec, kterým jsou dvě úsečky na sebe kolmé, představuje několikero výkladů: spojení extrémů, směřování ve čtyři světové strany, a v hlavní roli symbolizuje utrpení, respektive ukřižování Ježíše Krista. Při znázorňování ukřižování bývá ve vrchní části svislého ramena nápis INRI (*Jesus Nazaremus Rex Iudaeorum*, Ježíš Nazaretský král židovský). Nejběžnějším typem křesťanského kříže je latinský kříž (BLAŽÍČEK-KROPÁČEK 1991, 114; KOCH 1975, 125) U nás se kříž jako symbol křesťanství objevuje v období raného středověku v souvislosti s cyrilskou-metodějskou misí. V období vrcholného středověku ve 13. – 15. století se objevují dřevěné kříže i v krajině (VÁCHA 2011).

011 Monolitický kamenný kříž

Tato kategorie se běžně nevyskytuje, uvádí ji JURMAN (2005) v souvislosti se smírčími kříži a kameny.

012 Kouhoutí kříž

Jinými slovy Arma Christi je dvojkříž zobrazující Krista s nástroji umučení. V našich krajinách se vyskytuje velmi zřídka.

013 Přícestný kříž

Podle MATÁKOVÉ (2001, 98) tato kategorie zahrnuje širokou škálu křížů, téměř každý je, nebo v historii byl, vystavěn u cesty. Dělit je můžeme podle materiálu, podle formy na kříže s korpusem nebo bez něj, na podstavci nebo bez podstavce. Další dělení zahrnuje funkci. Památné kříže mají památeční funkci, často s datem, věnováním či jiným nápisem. Poutnické kříže pokud jsou poutnickým zastavením, stejně tak mohou být přícestné kříže i kříži votivními (postavenými ze slibu za splněnou prosbu).

014 Vrcholový kříž

MATÁKOVÁ (2011, 98) míní, že kategorie není běžně užívána, velmi specifický význam těchto křížů ale vyvolal podnět pro vytvoření této skupiny. První vrcholový kříž na výrazně exponovaném vyvýšeném místě se považuje zlatý kříž na vrcholu Golgota na místě ukřižování Ježíše Krista postaveném ve 4. století (ZIEHR, 1997, 60)

015 Centrální kříž

Stejně jako u předchozí kategorie, ani tato kategorie není zažitá. Důvodem vzniku byl problém zařazení křížů nacházejících se v centrálních prostorech obcí. Umístění vyplývá z názvu. Do této kategorie jsou zařazovány kříže v blízkosti sakrální stavby (nejčastěji kostela), obyčejně před bočním vchodem. Dále kříže, které jsou

centrálním objektem náměstí a nádvoří, hřbitovní kříže a kříže Kalvárie na křížové cestě.

016 Náhrobní kříž

Pro práci není přínosné hodnotit náhrobní kříže, které jsou součástí hřbitova. Tato kategorie se vyčleňuje, pokud je zachovaný náhrobní kříž pozůstatkem původního hřbitova. (MATÁKOVÁ 2011, 98).

020 Boží muka

Jsou drobnými zděnými či kamennými objekty. Z hlediska symboliky představují sloup, u kterého byl Kristus bičovaný po odsouzení Pontiem Pilátem. Všeobecná charakteristika stavby božích muk je velmi široká. Velmi často jsou modifikována krajem a lidovou tvorbou, dostupným materiálem, případně umístěním v krajině. Obecně jsou Boží muka charakterizována jako menší objekt na sloupu nebo pilíři případně s podstavcem, někdy ukončený stříškou s křížkem (HÁJEK 2009, 18; CÓNOVÁ – LACKOVÁ ET AL. 1999, 132; KOCH 1975, 84). Dělí se do kategorií podle materiálu na kamenné a zděné, nebo podle formy – sloupové a pilířové.

První historicky doložená Boží muka vznikala již ve 13. století, ať již kamenná či zděná (MATÁKOVÁ 2011, 100). První výzkumy vývoje se prováděly v polovině 20. století. Například rakouský historik Franz HULA (1947) zmiňuje lampové sloupy na hřbitovech, v jejichž lucernách se zapalovala svíčka za mrtvého. Považuje je za předchůdce Božích muk s tou připomínkou, že svíce byla nahrazena výklenkem a později doplněna o výtvarný námět. Ve 14. – 15. století se kladl důraz na zobrazování Ukřižování Krista, a staly se tak vyjádřením prosby o spásu (EICHLER 2003, 17). Podle HÁJKA (2009, 14) se výklenek pro svíčku ve sloupu/pilíři Božích muk postupně rozšiřoval a prohluboval v niku pro sochy světce a výtvarné prvky, čímž dochází ke vzniku nového typu objektu – kaple. Ta sice tvarově vychází z formy Božích muk, ne ovšem účelem, což je umístění obrazu či sochy světce, což HÁJEK (2009) klasifikuje jako tzv. přechodný typ jmenuje znaky tzv. výklenkových kaplí a Božích

muk. Objevují se i protistojné názory, že Boží muka a kaple se vyvíjely nezávisle na sobě a mají tedy i jiný původ.

Jako uvádí například HÁJEK (2009, 17), rozlišovacím znakem Božích muk je například jejich umístění v krajině. Tyto stavby nacházíme typicky ve volné krajině, při cestách, na hranicích katastrů a obcí, na křižovatkách, anebo na místech s dramatickou symbolikou. Nelze opomenout urbanistickou funkci Božích muk.

021 Boží muka kamenná, sloupová či pilířová

022 Boží muka zděná, sloupová či pilířová

Bývají mnohem mohutnější než kamenná, což je dáno materiálem.

030 Kaple

V českém jazyce je velikost stavby rozlišována zdrobněním slova. „Kaple“ je tedy stavba větších rozměrů, s vnitřním prostorem, povětšinou zděná. Menší stavby v krajině, pocházející hlavně z období baroka se pojmenovávají jako „kapličky“ (FROLEC – VAŘEKA 2007, 110). „Kaplička jako drobný sakrální objekt neslouží k vykonávání liturgických obřadů, její případný vnitřní prostor není rozvinutý, nemá vysvěcený (konsekrovaný) oltář¹⁴ a neuchovává svátost oltářní. Kaple, které slouží liturgii a při různých příležitostech se v nich shromažďují věřící, nejsou považované za drobné sakrální objekty, ale liturgické stavby. Plní funkci kostela a bývají umístěny samostatně jako tzv. „návesní“, anebo tvoří jádro areálů (hřbitovní, pohřební, hradní, poutnická, klášterní apod.)“ (MATÁKOVÁ 2011, 106). Kategorie 030 Kaple zahrnuje obě tyto možnosti.

Pojem „kaple“ pochází z latinského „*capelle*“, což znamená plášť. Jde o plášť sv. Martina z Tours, byl uchováván jako vzácná merovejsko-franská relikvie v dvorní

¹⁴ Kapličky jako drobné sakrální objekty mohou být vybaveny oltářem, kde je zpravidla umístěna socha světce (patrona). Takový oltář není vysvěcený (vyčleněný k liturgické službě, konsekrovaný), ale pouze požehnaný (obdařený božím požehnáním, benediktovaný).

královské modlitebně; ta díky relikvii nesla název Saint-Chapelle. Označení kaple tak podle Saint-Chapelle nesla každá stavba, které se dispozicí začaly přibližovat kostelu. (KOCH 1975, 113; FROLEC – VAŘEKA 2007, 110). Všeobecně vzato je kaple malým prostorem křesťanského kultu.

Kaple jako taková se formuje především v 17. století – století baroka, v předbělohorském období, a to jako jeden ze znaků „obnovy zbožnosti“ (HÁJEK – BUKAČOVÁ 2001). Kaple jsou typickou stopou barokních dob v krajině. Tak jako Boží muka, i kaple označovaly cestu ke klášteru či kostelu, zaznamenávaly významná místa, prameny v lese, sloužily jako orientační body. Především ovšem sloužily jako místa ke každodenním projevům víry.

ŠTAJNOCHR (2005) se věnuje výzkumu umístování kaplí podle přesné zákonitosti tzv. světských kaplí.¹⁵ Eviduje je v konkrétních pěti způsobech lokalizovaných polohách, které vytvářejí následnost (centrální kaple, soukromá kaple (exteriérové oratorium), kaple na hranici extravilánu a intravilánu, kaple při cestě ve specifických polohách a kaple na hranici katastru.

HÁJEK (2009, 33) píše o souvislosti kaplí s poutnickými místy. Námět kaplí ovlivňuje především zasvěcení poutnického místa. Ke světcům zobrazovaným nejčastěji v námětu kaplí a kostelů jsou sv. Jan Nepomucký, sv. Florián, sv. Václav, nebo sv. Anna, a to vždy v souvislosti tradicemi a zvyklostmi. Nutno zmínit také tzv. poklony, za které jsou považovány stavby různé kategorie. Společný znak těchto objektů je místo vizuálního kontaktu s cílem cesty. Při poklonách se vykonávaly obřady a modlitby ve formě písni, pokleknutí a políbení země.

031 Kaple s vnitřním prostorem

Stavba s vnitřním prostorem, do kterého je možné vstoupit nebo s ním manipulovat. Interiér zpravidla vybavený mobiliářem ve formě oltáříku s patronem,

¹⁵ Zakládáné a udržované farským společenstvem. Nepatří sem kaple votivní (zasvěcení jednotlivcům) ani poutnické kaple (zjevení či zázrak) (ŠTAJNOCHR, 2005).

případně klekátka. V malých obcích zastupuje úlohu kostela, přesto že se bohoslužba odehrává před kapličkou. Mohou být doplněné zvoničkou.

032 Kaple s výklenkem

Základní stavba je tvořena kamenného či zděného pilíře, případně sloupu. Stavba je typická výklenkem či nikou s vyobrazením kristologického, mariologického či hagiografického námětu zasvěcení. Ve výklenkové kapli na rozdíl od Božích muk vždy nalezneme oltářík, třeba i v podobě podstavce či poličky na sochu (obraz). Rozlišovací kritéria uvádí HÁJEK (2009), podle MATÁKOVÉ (2011, 110) je ale důležité konkrétní objekt pojmenovat na základě komplexnosti a vztahu k okolí.

040 Zvonice / zvonička

Primární funkcí zvonice je umístění zvonu a manipulace s ním – zvonění. KUČA (2001, 8) podotýká, že stojí samostatně, většinou však při kostele nebo výjimečně dále od něj. Zvonice plní funkci sakrální i profánní. Oznamuje časy bohoslužeb a jiných církevních událostí, užívá se při smrti člověka (tzv. „umíráčky“), ale také informuje o čase a slouží jako výstraha při nebezpečí.

041 Zvonička – kaple s vnitřním prostorem

Typ kaple s vnitřním prostorem, přičemž zvon je v nástavbě ve věži.

042 Zvonice – kaple s výklenkem

Výklenková kaple doplněná o konstrukci se zvonem.

043 Zvonička sloupová / pilířová

Pilíř/sloup, často na podstavci, nesoucí schránku se zvonem.

044 Zvonička

Konstrukce nesoucí zvonovou stolicí, často dva sloupy s hřídely, na které je zvon zavěšen.

050 Architektonicko-figurální kompozice

Zahrnuje početnou skupinu soch a sousoší světců (hagiografická ikonografie), Panny Marie (mariologické náměty), kristologické (zobrazení Ježíše Krista) a teofanické (ikonografie Boha a Nejsvětější Trojice). Postavy jsou umístěny na sloupu, pilíři či podstavci.

051 Socha / sousoší na podstavci

Sochy světců zpravidla stojí na základě, tím je buď podstavec nebo sloup/pilíř. Pro jejich hodnocení je nevyhnutelné brát v potaz jejich umístění v krajině, kde mají funkci krajino tvornou, případně v intravilánu města, kde jsou významným prvkem urbanistickým. Sochy světců významně souvisí s místem a napojení na krajinný prostor je zásadní pro naplnění patronátní funkce.

Nevyhnutelná je definice rozdílu mezi sochou a sousoším. KOSTRHUN (2010) sousoší jako prostorový útvar složený alespoň ze dvou soch, které by za jiných okolností mohly být samostatnými, došlo by ale k narušení významové souvislosti. Socha je výtvarné dílo s figurálním námětem, složené z jedné, případně více postav neoddělených a neoddělitelných postav.

052 Sloup / pilíř se sochou / sousoším

Již v antice byl sloup nosným prvkem, v tomto období již nacházíme pravzory ke stavění mariánských a trojičných sloupů, respektive sloupů se znázorněním světce na vrcholu. Stavba sloupu / pilíře se sochou / sousoším zahrnuje sokl s podstavcem, dřík ve formě pilíře (pravoúhlý půdorys) nebo sloupu (kruhový půdorys). Dřík je ukončen hlavicí a vrcholovým objektem (MATÁKOVÁ 2011, 127–132).

053 Sloup / pilíř s křížem

Motivem na sloupu / pilíři mohou být kromě soch a sousoší také kříže (MATÁKOVÁ 2011, 132).

060 Ostatní drobné sakrální objekty

Objekty, které nemají ustálené pojmenování, v krajině se vyskytují zřídka, nebo není jednoznačné jejich určení a zařazení do kategorií.

061 Sakrální obraz

Obrázek, reliéfní plastika apod. umístěný na sloupu, ve skále či stromech (MATÁKOVÁ 2011, 133).

062 Schránka se sakrálním objektem

Pokud je obraz doplněn konstrukcí, střechou nebo je ve schránce soška, jedná se o schránku se sakrálním objektem. Umístění stejné jako u sakrálního obrazu, tedy na stromě, ve skále, apod.

063 Kombinovaný DSO

Kategorie zahrnuje tzv. *srostlice*, tedy objekty složené ze dvou nebo vícero typů sakrálních objektů. Může se jednat například o splynutí Božích muk a kaple. Druhou kategorií jsou tzv. *dvojobjekty*, které spojují sakrální objekt s profánním. Příkladem jsou hraniční kameny, které byly v pozdějších letech doplněny o sochu světce či kříž, nebo šibenice, v dnešní době doplněné křížem.

064 Jiný sakrální objekt

Objekty, které nelze zařadit do jiné kategorie.

070 Soubor drobných sakrálních objektů

Pod pojmem soubor drobných sakrálních objektů rozumí MATÁKOVÁ (2011, 134) „komplex drobných sakrálních objektů uspořádaných podle ústředního námětu a významově spojených. Zároveň jde o jednoznačně identifikovatelnou skupinu, kam patří zastavení křížové cesty tvořící křížovou cestu (071) nebo objekty skupiny kalvárie (072), které zahrnuje jen výtvarně ztvárněný výjev Ukřižování, zpravidla ve formě tří křížů, případně doprovodných postav. Rozdíl oproti následující kategorii 080 Sakrální areál je ve významové a funkční náplni a s tím souvisejícím počtem a uspořádání různých typů staveb.“ Kategorie se hodnotí jako celek.

071 Křížová cesta

Ústředním motivem je nesení kříže Kristem cestou na Kalvárii v Jeruzalémě. Původní počet zastavení byl 7, později se rozvinul na 14 výjevů v cyklu. Ve skutečnosti může být počet zastavení různý, přednější je významový obsah, který začíná odsouzením Ježíše Pilátem a končí uložením Kristova těla do hrobu. Po rozšíření cyklu mluvíme o *pašijové cestě*. Stejně tak může pouť vyprávět mariánský cyklus nebo přibližovat život světce – poté mluvíme o *cestě zasvěcení*. Tyto skupiny objektů potom MATÁKOVÁ (2011, 135) zahrnuje do kategorie 080 Sakrální areál.

072 Skupina kalvárie

Symbolizuje Kristovo ukřižování, znázorněno bývá vztyčeným křížem na volném prostranství. Někdy je kříž doplněn dvěma kříži s postavami Dismasa a Gestasa, často s doprovodnými postavami Ukřižování, Pannou Marií, sv. Janem, sv. Magdalénou. Jednotlivé objekty se zařazují do kategorií 010 –060. ((MATÁKOVÁ 2011, 135).

080 Sakrální areál

Areály tvoří komponované celky církevních staveb a drobných sakrálních objektů. Tato kategorie zahrnuje poutnická místa, pašijové cesty, poutnické cesty

a cesty zasvěcení, svaté vrchy, vrcholové objekty kalvárských kostelů a kaplí apod. Kategorie se hodnotí jako celek, přičemž jednotlivé objekty lze zařadit do kategorií 010 – 060 v rámci Základního analytického hodnocení v příloze 1.

Sakrální areál může být prezentován jako **kalvárie** (centrum sakrálního areálu, který zahrnuje drobné sakrální objekty i církevní stavby, zobrazuje scénu pašijového příběhu), **křížovou cestou** (zobrazuje Kristovu cestu na Kalvárii) s jednotlivými křížovými zastaveními (obvykle v počtu 14). **Pašijová cesta** je rozšířeným ztvárněním pašijového cyklu (Kristovy cesty utrpení), začínající loučením Krista se svou matkou, případně Kristem na Olivetské hoře nebo Poslední večeří (ROYT 2006, 223). Za areál je považována také cesta zasvěcení zobrazující příběhy ze života Panny Marie nebo světců.

Neodmyslitelným prvkem Sakrálního areálu je poutnický vrch (hora, objekt, místo). Putování na tento vrchol je chápáno jako přibližování se k Bohu, člověk se při tomto putování duchovně mění, chce pocítit *genius loci*¹⁶ místa, kde se stal zázrak. Poutě jsou někdy konány jako forma poděkování za vyslyšené prosby či pokání (TRPÁK 2001, 53) prostřednictvím námahy vykonané při absolvování cesty. „Putování jako krajinný fenomén odráží tuto symboliku, celnicemi jsou poutnická zastavení a posledním soudem je poutnické místo, de se „přeměněný“ člověk očistí“ (MATÁKOVÁ 2011, 134).

100 Místo zaniknutého drobného sakrálního objektu

Pokud sakrální objekt zanikl, jedná se v drtivé většině o drobný sakrální objekt. Jedná se o kříže, sochy a Boží muka (případně jejich pozůstatky) uprostřed polí a lesů, dokládají existenci svatých cest. Kategorie je důležitá z hlediska pochopení vztahů mezi jednotlivými existujícími objekty.

¹⁶ *Genius loci* (lat.) = specifická atmosféra místa, duch místa

101 Místo zaniknutého sakrálního objektu

Označuje místo již neexistující sakrálního objektu. Objekt mohl být zničen, ukraden, případně odstraněn. Odkaz nacházíme v doprovodné vegetaci, pozůstatky objektů, v mapách, kronikách nebo v pamětech obyvatelstva.

102 Místo přemístěného sakrálního objektu

Původní místo objektu, který byl přemístěn, např. do sbírky muzeí, galerie, kostela. (MATÁKOVÁ 2011, 142).

3.5 Metodika hodnocení sakrálních objektů a vegetačních doprovodů

Hodnocení jednotlivých objektů je rozděleno do dvou úrovní. První úroveň hodnocení, **Základní analytické hodnocení sakrálních objektů (příloha 1)**, zahrnuje všeobecné charakteristiky:

1. Číselné označení objektu – pořadové číslo objektu v tabulce.
2. Název objektu – místní nebo původní název, případně pracovní název sloužící ke snadné orientaci v práci (odvozen od místa stavby).
3. Kategorie – typ stavby podle kategorizace (viz. Kategorizace sakrálních objektů)
4. Umístění v krajině – stavba v intravilánu (zastavěné ploše, případně ploše určené k zástavbě, v tabulce označení I) nebo v extravilánu (nezastavěná plocha obce zahrnující osamělé budovy a stavby, označení E). Pokud je stavba postavena na hranici intravilánu a extravilánu, je v tabulce označena I/E.
5. GPS lokalizace – určuje přesnou polohu sakrálního objektu v krajině pomocí GPS souřadnic. U objektů v zalesněných plochách je počítáno s odchylkou maximálně 2 m. Lokalizace kláštera je určena souřadnicemi vstupní brány, u kostelů jsou souřadnice dány středem hlavní lodi kostela.
6. Číslo parcely – Všechny parcely se nachází v katastrálním území města Králíky. Identifikační číslo parcely, na kterém objekt stojí, je totožné s parcelním číslem převzatým z katastrálních map Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního, konkrétně: www.nahlizenidokn.cuzk.cz.

7. Vlastník objektu – jméno a adresa vlastníka, případně institut. Pokud nebyl vlastník zjištěn, je v závorce uveden vlastník parcely, na které objekt stojí.
8. Ochranný režim – uvádí ochranný režim objektu. Konkrétní režim ochrany je uveden pod zkratkou KP (kulturní památka), PZ (půdní zemědělský fond), OVP (ochranné vodní pásmo + číslo stupně ochrany)
9. Autor – jméno autora objektu, pokud byl zjištěn.
10. Vznik – období vzniku. Pokud období vzniku není jednoznačné, případně se v různých zdrojích liší, je doplněno otazníkem. Jsou uvedeny všechny nalezené verze období vzniku.
11. Popis – základní charakteristika stavby. Zahrnuje stavební popis (materiál, případně půdorysný tvar, tvar střechy a výšku stavby), architektonický popis (části stavby, jejich provedení, architektonický sloh), ikonografickou stránku objektu, identifikační prvky a neobvyklé detaily.
12. Poznámka – poznámka o objektu z výpovědi místních obyvatel, kronik nebo postřehů z terénního průzkumu.

Druhá úroveň hodnocení je **Prostorovo – hodnotová kategorizace sakrálních objektů (příloha 2)**. Zaoberá se širším kontextem a vazeb v prostoru prostřednictvím zařazení do kategorií a označením stupně. Podle tohoto měřítka lze vyhodnotit stav objektů a roztrždit je do kategorií rekonstrukce. Toto dělení neslouží ke striktnímu vymezení kategorií všeobecně. Stupně hodnocení a kategorie jsou velmi variabilní kritéria, přestože pro tuto práci byly nastaveny co nejobjektivněji. Tato úroveň hodnocení zahrnuje:

1. Číslo objektu – pořadové číslo objektu, totéž jako v předchozí úrovni
2. Název - Název objektu – místní nebo původní název, případně pracovní název sloužící ke snadné orientaci v práci (odvozen od místa stavby)
3. Technický stav – rozdělen na dvě části. Heslovité vyjádření technického stavu objektu, který je definován následujícími kategoriemi:
 - Dobrý – nepoškozená stavba
 - Vyhovující – poškození mírného rozsahu, v zásadě bez vážných poruch
 - Narušený – stavba s vážným poškozením, často statické narušení
 - Dezolátní – zachováno torzo objektu

- Zaniknutý – objekt reálně neexistující, zachován v materiálech či pamětech, případně objekt nenalezený

Druhá část kategorie je slovní popis konkrétních nedostatků objektu.

4. Pohledová exponovanost – charakterizuje krajinný prostor, konkrétně viditelnost místa, na kterém objekt stojí. Hodnocení nabízí tři stupně exponovanosti:
 - Výrazná – Sakrální objekt je situován na pohledově výrazném místě, bývá krajinnou dominantou, je tedy viditelný ze širokého okolí.
 - Částečná – objekt je částečně pohledově exponovaný, není výraznou dominantou, bývá ale viditelný z mnoha míst. Může jím být například prvek v aleji, která je součástí extravilánu.
 - Nevýrazná – prvek s minimální exponovaností. Je situován na nevýrazném místě nebo je exponovanost potlačena vegetací, zástavbou.
5. Vegetační doprovod – rozdělen na vegetační doprovod původní (pokud byl zjištěn, je popsán počtem kusů a taxonem) a současný (počet kusů a taxon).
6. Způsob založení vegetačního doprovodu? Záměrný, nezáměrný (typ, druhové složení)
 - Nezáměrný – vegetační doprovod nesouvisející se sakrálním objektem, případně vegetační doprovod založený přirozenými přírodními procesy (nálety, nárosty).
 - Záměrný – vegetační úprava přímo odvislá od sakrálního objektu založená člověkem. Doplnuje stavbu o symbolický význam stromů a rostlin.
 - Bez VD – sakrální objekt nemá vegetační doprovod.
7. Autenticita - popisuje míru zachování vegetačních prvků v původním sortimentu, uspořádání a úpravě. Autenticita nezahrnuje technický stav. Stupně autenticity:
 - Autentická – původní vegetační úprava v jakémkoli zdravotním stavu. Za autentické jsou považovány dřeviny vysazené v době stavby objektu. Jsou připomínkou lidového krajinářství, zahrnují tradici a symbolismus stromů.
 - Částečně autentická – uplatňuje se, pokud je zachován jakýkoliv prvek původní výsadby. Pokud byly k autentickému vegetačnímu doprovodu doplněny například květinové záhony, úprava je označena jako částečně

autentická. Patří sem i úpravy, kde byli původní jedinci nahrazeny novými jedinci, a to ve stejné kompozici a stejném počtu.

- Změněná – každá vegetační úprava, ve které jsou zahrnuty nové, nepůvodní, prvky a dřeviny. Ty ilustrují nepochopení vztahu mezi sakrálním objektem a vegetační úpravou a místem.
 - Nelze zjistit – uplatněno u objektů, u kterých nebyl zjištěn původní vegetační doprovod, a není tedy možné srovnat se současným stavem.
 - Bez vegetační úpravy – Objekty bez vegetačního doprovodu a úpravy.
8. Pěstební opatření – Navržené pěstební opatření vegetačního doprovodu ve zkratkách dle metodiky BULÍŘ (2013). Význam zkratk s popisem pěstební opatření v následující tabulce:

Tabulka 1: Pěstební opatření dle metodiky BULÍŘ (2013)

Technologická skupina pěstebních opatření	Definice pěstební cíle skupiny	Pěstební opatření (zásah)	Zkratka	Definice pěstební cíle
LIKVIDAČNÍ	cílem je trvalá, výjimečně dočasná likvidace jedince ve všech vývojových stádiích (dále jen VS)	kácení	K	trvalé odstranění jedince ve všech VS
		odstranění náletu a nárostu	ON	trvalé odstranění jedinců spontánního původu ve všech VS
ROZVOJOVÁ (VÝCHOVNÁ)	Cílem je v souladu s pěstebním záměrem podpořit všestranný rozvoj architektury jedince především v období růstu, ale i péči o sekundární korunu a sesazení. Zahrnuje zapěstování, výchovu i rozvojovou péči.	řez zakládací	RZA	Opatření směřující k založení koruny jedince.
		řez výchovný	RV	Podpora formování přirozené a stabilní architektury jedince nebo pěstební tvaru.
		řez opravný	ROP	Zmírnění či odstranění nedostatků zapříčiněných nevhodnou či scházející výchovou.

		řez vyvětvovací	RVY	Průběžné zvyšování podchodné, případně podjezdné výšky nasazení koruny, ke kterému dochází při respektování poměru mezi výškou kmene a koruny a až do doby naplnění pěstebního záměru.
UDRŽOVACÍ (VÝCHOVNÁ)	Cílem je udržení či zajištění pěstebního cíle, funkčnosti a provozní bezpečnosti. Zahrnuje úpravy vyvolané potřebami či změnami stanoviště. Souvisí s péčí o dospělé (dospívající) jedince.	řez zdravotní	RZ	Zajišťuje dlouhodobou funkčnost a perspektivu, stabilizaci jedince. Napomáhá k dobrému zdravotnímu stavu, vitalitě a provozní bezpečnosti.
		řez bezpečnostní	RB	Řešení momentálně nevyhovujících parametrů provozní bezpečnosti, přičemž neřeší statické poměry jedince.
		řez redukční lokální	RL	Řešení obstrukcí částí koruny všeho druhu, lokální stabilizace nosné osy nebo symetrizace koruny.
		odstranění výmladků	OV	Trvalé nebo dočasné odstranění výmladků.
STABILIZAČNÍ	Cílem je stabilizace, zastavení nebo zpomalení procesu rozpadu jedince. Obvykle i snížení rizika vývratu, zlomu či jiné alternativy statického selhání.	řez redukční obvodový	RO	Zvýšení stability jedince rovnoměrným snížením těžiště stromu, hlavně v obvodové části.
		řez regenerační	RG	Podpora formování sekundární koruny při využití zjevných symptomů přirozených regeneračních projevů.
		řez sesazovací	RS	Jednorázová obnova koruny s omezenou nebo nevyhovující funkčností. Vede k celkové regeneraci.
		řez sekundárních korun	RSK	Jednorázová či postupná obnova sekundárních korun či rekonstrukce původního tvaru koruny zaměřená na stabilizaci os a obnovu funkcí.

9. Komentář PO – poznámky k navrženému pěstebnímu opatření. Zahrnují připomínky, poznámky a zdůvodnění navrženého pěstebního opatření.

4. Případová studie

4.1. Širší územní vztahy

Oblast Králícka leží ve východních Čechách. Z hlediska administrativního začlenění leží v Pardubickém kraji, přičemž obec Králíky leží v severovýchodním výběžku okresu Ústí nad Orlicí a ze severní strany jej obklopuje státní hranice s Polskem. Vzdušnou čarou je město vzdáleno přibližně 20 km od města Žamberka a Šumperka, přibližně 30 km od okresního města Ústí nad Orlicí.

Rozloha katastrálního území Králík je 52,78m², děleno je na několik menších částí, případně samostatných obcí: Dolní Boříkovice, Horní Boříkovice, Dolní Hedeč, Prostřední Lipka, Dolní Lipka, Králíky, Červený Potok (tyto části jsou předmětem práce), dále potom Horní Lipka, Horní Hedeč a Heřmanice.

Městem protéká Králický potok, který se vlévá do Tiché Orlice. Nedaleko hranici s Polskem, se nachází jedno z evropských rozvodí, hora Klepý (Klepáč). Město leží na silnici první třídy I/43, která vede z Brna přes Svitavy a Lanškroun, pokračuje po hraničním přechodu Dolní Lipka-Boboszów směrem na Kladsko.

4.2. Charakteristika území

4.2.1. Přírodní podmínky

Biogeografické zařazení

Z hlediska geomorfologického začlenění lokality náleží oblast podle CULKA (1996) do Šumperského bioregionu Hercynské biogeografické podprovincie.

Šumperský bioregion leží na severní Moravě, přičemž zabírá část Hanušovické vrchoviny a severní část vrchoviny Zábřežské. Plocha bioregionu je 978 km². Tvořen je vrchovinami až hornatinami, které jsou rozčleněny ostrými údolími horských řek. Geologická stavba je pestrá s ostrůvky hadců a vápenců. Biota Šumperského bioregionu je 3. dubovo-bukového až 5. jedlovo-bukového vegetačního stupně, jinak mírně ochuzená, ovlivněná kontaktem s pohořím východosudet. Potenciální vegetací jsou

květnaté bučiny. V říši fauny je typické zastoupení karpatských migrantů. Atypickou část tvoří výběžky nížinných ploch s nevyhraněnými přechodnými územími, často s dubohabrovým hájem a ostrovy kyselých doubrav. V lesích jsou obvyklé kulturní smrčiny, u řek nalezneme bučiny a bohaté suťové lesy, hojně mezofilní pastviny (CULEK, 1995).

Území bioregionu bylo osídleno v průběhu středověku, a to ve vztahu k těžbě nerostů či rud. Krajina byla převážně odlesněna, místy byly ale zachovány, dokonce s přirozenou dřevinnou skladbou. Ze zemědělských půd jsou zastoupeny hospodařením a melioracemi poškozené louky a pastviny (CULEK, 1995).

Geomorfologické poměry

Terénní modelace a geologické podmínky souvisí s bonitou půdy. Společně s podmínkami klimatickými jsou ukazateli pro studium kolonizace a osidlování krajiny. V neposlední řadě je jedním z hlavních činitelů tvořící charakter krajiny (BUKÁČEK-RUSŇÁK-BUKÁČKOVÁ 2007, 22). Znalost krajinné scény je vodítkem k pochopení umístování sakrálních objektů v krajině.

Kladská kotlina je na západě uzavřena Zábřežskou vrchovinou. Dílčím celkem kotliny je Králická brázda, ve které leží Králíky i okolní vsi. Začíná na severozápadě v Mladkovském sedle, kde se otevírá mezi Králíky a Mladkovem (11 km) a končí jižním směrem u Červené Vody a Štítů. U Mlýnického Dvora dosahuje brázda pouhých 2 km šířky, následně se opět rozšiřuje a pokračuje dále na území Olomouckého kraje. Králická brázda je na západě ohraničena pásmem Bukovohorské hornatiny, na východě tvoří hranici Jeřábská vrchovina, která je podcelkem Hanušovické vrchoviny. Na jižním konci brázdy Králické plynule pokračuje Zábřežská vrchovina. (NĚMEČEK a kol., ZATÍM NEVYDÁNO, 145)

Geologické poměry

Orlické hory a Králický Sněžník náleží k původní jednotné oblasti Orlicko-kladské klenby, kterou rozdělila až třetihorní tektonika Kladským prolomem.

Z ortografického hlediska patří Králická brázda a Bukovohorská hornatina ke Středosudetské soustavě, Králický Sněžník a Jeřábská vrchovina potom náleží k Východosudetské soustavě. (NĚMEČEK a kol. ZATÍM NEVYDÁNO, 159). CULEK (1995, 139) popisuje: Většinu Šumperského bioregionu staví komplexy krystalinika. Na východ od Králík převažují migmatity a ruly, směrem na Hanušovice se táhnou pásy amfibolitů, vápenců, fylitů a granodioritů. U Králík nalezneme slínovce spodní křídly z Kladského výběžku. Sedimentární horniny jsou v podstatě výplní celé Králické brázdy, například sedimenty jílovců a slídnatých pískovců. V Králíkách, přímo v oblasti Na Skalce, jsou k nalezení amfibolity. Nad levým břehem Moravy a v Dolní Hedčích existují lomy krystalických vápenců; ani jeden dnes není funkční.

Podnebí

Podle Quitta leží oblast Králicka do chladné oblasti CH 7, přičemž vrcholová část část Jeřábu patří do CH 6. Oblast CH 7 je charakterizována počtem letních dní v rozmezí 10-30, počet dní s teplotou alespoň 10°C kolem 130. Počet dní mrazivých je 140 až 160. Počet dnů se srážkami alespoň 1 mm se vyšplhá na 120-130, přičemž celkový úhrn srážek za vegetační období je 500-600 mm, v zimním období 350-400 mm. 100-120 dní je se sněhovou pokrývkou. Jasných dnů je v roce 40-50.

Pedologické poměry

Na velké ploše studovaného území se rozkládá pseudoglej modální, a to především v nížinné části Králické brázdy. S měnícím se terénem směrem na východ k Hoře Matky Boží a Králickému Sněžníku se vyskytují převážně kambizemě mesobasická, místy dystrická a arenická. Kolem vodních toků rozšířeny vodou ovlivněné gleje fluvické či modální, na kambizemích potom vodní toky doprovází hlavně pseudogleje modální. (www.geology.cz, půdní mapa 1: 50 000)

4.2.2. Kulturní charakteristika

Vývoj osídlení a budování města

Oblast Králicka patří k později osidlovaným územím naší krajiny. První záchvěvy nastaly po vybudování komunikace ze Šilperku (dnes Štítý) kolem horního toku Moravské Sázavy do Mittewalde (dnes Mezilesí v Polsku) roku 1278. Cesta vedla společně s komunikací směřující od Lanškrouna na západu Bukovohorské hornatiny k Jablonnému nad Orlicí, tam se připojila ke komunikaci vedoucí od Ústí nad Orlicí, vstoupila do pomezního hvozdu a pokračovala k dnešnímu Mladkovskému sedlu. Později, za kolonizace, ustoupil hvozdu na pomezí až k Mladkovu, a stal se tak pohraniční stanicí (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 61).

Listina dokazující osídlení Králicka vyšla v roce 1357. Karel IV. V ní postupuje žampašské panství, celnici v Mladkově a „*Montana*¹⁷ in *Greulichs*“ Čeňkovi z Potštejna. Tímto se předpokládá, že oblast Králicka byla dočasně osidlována horníky (pravděpodobně od doby, kdy Jan Lucemburský roku 1324 postoupil Žampaško Jindřichovi ml., zvanému Železný z Lipé (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 62).

Výraz *Greulichs*, který byl užit v listině Karla IV. lze chápat jako přídavné jméno přivlastňovací podle potencionálního organizátora důlních prací Greulicha (Greulichovy doly), mohlo ale také jít o odvození z přídavného jména *greulich* = strašný. Tím by se pojmenování změnilo na *strašné doly*, případně *doly ve strašné krajině*. Dnešní pojmenování Králíky potom vzniklo komolením názvu *Greulich*. Do poloviny 16. století (cca 200 let) není o Králicku dalších zmínek; má se za to, že důlní činnost nebyla příliš úspěšná (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 62).

Větší rozmach Králicka přišel až s Janem Žampachem z Potštejna, za jehož časů přibýlo k panství i kladské Mezilesí. Rozšířením se Králicko dostalo do středu majetku Žampachů. K využití území ovšem musel zastavit Jan Žampach část panství i s hradem,

¹⁷ Latinské *montana* značí hory, pohoří, ale také, a v tomto případě pravděpodobněji, doly.

a tak od osídlování opět ustoupilo. V předchůdkyních pozemkových knih nebyl zaznamenán postup osídlení Králík ani okolí, protokol pouze místa dočasného pobývání svědků – Králíky a Heřmanice. Má se tedy za to, že Králíky oficiálně založil až Zdeněk Žampach z Potštejna (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 62-63).

„Uprostřed neosídleného kraje tedy vzniká sídliště, které je v pramenech označováno jako město. Ráz plužin okolních vesnic odpovídá charakteru velkých lesních lánových vsí, přičemž tyto plužiny na sebe navazují. Lze se proto domnívat, že osídlení Králicka bylo promyšleným osídlovacím podnikem, který navazoval na velké kolonizační akce z doby 13. a 14. Století; vedle vsí byla tehdy zakládána i města, která tvořila ekonomická centra okolních vesnic, přičemž v těchto městech probíhala především směna výrobků. Králicko tedy zřejmě mělo vytvořit hospodářskou jednotku založenou především na zemědělské výrobě. Byla snad i snaha obnovit hornictví, ale jestli ano, byla neúspěšná“ (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 62).

Později muselo být panství prodáno Zdeňkovi z Valdštejna roku 1577 v zemských deskách, Při této příležitosti je podáván také první ucelený popis Králík a okolí. Zdeňkovi z Valdštejna se připisují snahy o obnovu hornictví, založení protestantské modlitebny, stavba fary, zámku a školy (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 62).

Třicetiletá válka a pohromy

Třicetiletá válka byla pro město téměř zničující. Období nejistoty, nedostatku, drancování násilí a opakujících se morových ran doprovázelo neustálé procházení vojsk Katolické ligy a Protestantské unie. Po Vestfálském míru¹⁸ následovalo období meziválečného klidu. V tomto období zužovaly obyvatelstvo požáry města včetně kostela, a to několikrát po sobě, a podle ČERMÁKA (1964, 10) i další morová epidemie roku 1680. Rekatolizace, tradice poutí a prosba odvrátit morové rány a pohromy daly

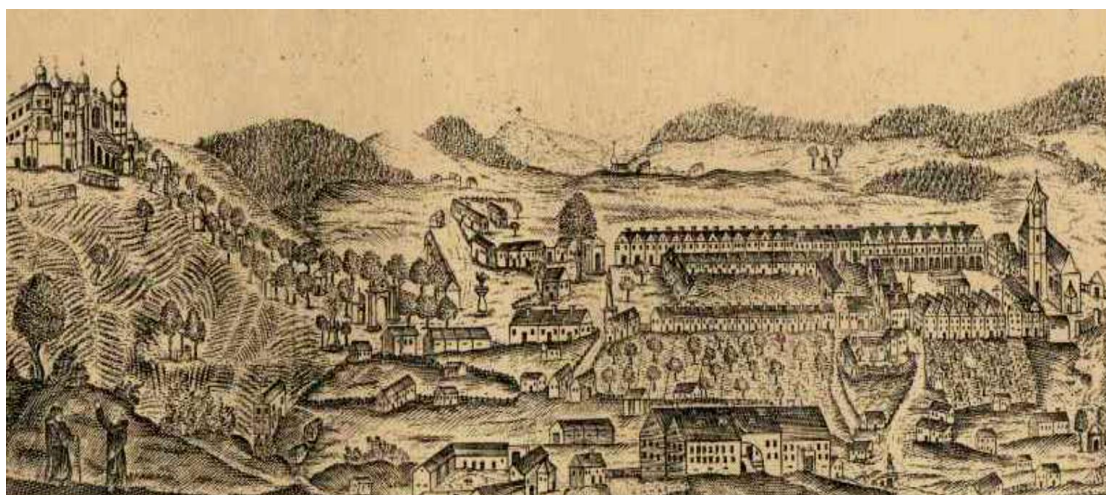
¹⁸ Vestfálský mír uzavřený 24. října 1648 ukončil třicetiletou válku.

vzniknout poutnímu kostelu a klášteru na Hoře Matky Boží¹⁹ roku 1696–1710. Přes všechny snahy shořelo roku 1708 téměř celé město, roku 1713–1714 opět udeřil mor, a v létě 1714 způsobila průtrž mračen zatopení částí města při Králickém potoce (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 63–64).

Slezské války, válka sedmiletá, bramborová a napoleonská

Dne 26. Ledna 1742 přitáhla pruská vojska, která se přesouvala z Kladska na Moravu, poprvé. Podruhé téhož roku v únoru, kdy se vraceli zpět. Potřetí vtrhli 5. dubna. Výsledkem první války o Slezsko bylo to, že se staly Králíky pohraničním městem, Rakousko totiž ztratilo část Slezska a celé Kladsko. Během druhé slezské války v letech 1744–1745 přišlo další plenění, výpalné a hladomor. V roce 1745 uteklo obyvatelstvo do lesů Jeřábské vrchoviny (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 64).

Sedmiletá válka se odehrávala 1756–1763, kdy byly Králíky opět drancovány pruskými oddíly, které se domáhaly výpalného. Králíky se po této válce staly definitivně pohraničním městem. Roku 1767 stihl celé město již několikátý požár, kdy shořely domy na náměstí a barokní střecha kostela (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 65).

Obrázek 1 Vyobrazení po roce 1807 zachycuje původní dispozici historického jádra města Králíky (Zdroj: Regionální čítanka, zatím nevydáno)

¹⁹ Název *Hora Matky Boží* se používá od stavby poutního kostela. Původní a zeměpisné označení hory je *Mariánský kopec*.

Po drancování za bramborové války²⁰ roku 1779 navštívil císař Josef II., prohlédl si i klášter. Když viděl, jak po drancování Prusy vypadá, chtěl jej nechat zrušit. Nakonec vyhověl žádosti obyvatelstva o jeho zanechání, protože poutě byly důležitým zdrojem obživy chudších obyvatel Králík (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 65).

Po bitvě u Slavkova roku 1805 do Králík dorazily jednotky poražené ruské armády a přinesly s sebou tyfus a černé neštovice. Roku 1806 přišli rakouští dělostřelci a huláni, kteří za doby pobytu způsobili požár. Shořelo 16 domů v dnešní Dlouhé ulici (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 65).

Další vývoj města

Revolučního roku 1848 byla zrušena robota a poddanství. V průběhu roku 1864 vznikly okresní obce, které byly reprezentovány okresními zastupitelstvy; takovým sídlem byly i Králíky. Během roku 1866 se střetlo Rakousko s Pruskem ve válce, na což Králíky opět doplatily. Měly zásobovat 4 000 pruských pěšáků, kteří se nedaleko utábořili. V důsledku rakousko-uherského vyrovnání měla být mimo jiné vystavěna i železniční trať²¹, jejíž provoz byl zahájen roku 1872. Po postavení nádraží v Dolní Lipce (původní jméno Grulich) se započal hospodářský vývoj regionu. Od 2. pol. 19. století zasáhl Králíky nevídaný rozvoj v podobě tří textilních továren, což se projevilo především v nárůstu obyvatelstva. Vzmáhající průmysl a význam města se projevily novou výstavbou domů a komunikací, realizoval se společenský život ve spolcích a zakládaly se organizace politických stran. (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 64-66).

Boje 1. sv. války ovlivnily Králíky pouze nedostatkem zboží a strachem o blízké na frontě. Až do 20. let byly časy klidné. Objevila se další hospodářská krize a nárůst nacionálních nálad. Podpora stran pro připojení k Německu vzrostla zejména

²⁰ Vojáci trpěli za války nedostatkem potravin, a tak se živili brambory z polí.

²¹ Trasa Ústí nad Orlicí – Lichkov – Mittewalde (Mezilesí) – Wroclaw (Vratislav)

po nástupu Adolfa Hitlera do říšského kancléřství v roce 1933. Králíky byly v naprosté většině pod vlivem Sudetoněmecké strany, při skandování se zaznělo poprvé veřejně: „My chceme domů do říše!“ (Pamětní kniha obce Králíky 1927-1945, 201). 23. Zářít byla vyhlášena mobilizace, obyvatelstvo opouští město a vojáci pevnosti. (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 67-69).

Králíky v Říši (1938-1945)

Wermacht byl v Králíkách 10. října a byla zavedena správa dle říšského vzoru. V únoru 1942 byly z kostelní věže v Králíkách (a později ze všech kostelů v okolí) sneseny zvony na rozlité pro válečné účely. Byly stavěny baráky pro anglické zajatce, textilní průmysl se změnil na fabriku na vrtule pro německá letadla v tkalcovně se šily uniformy. Přicházely rodiny z vybombardovaných měst z Berlína, pod kostelem byly vykopány štoly jako úkryt, stavěly se koncentrační tábory.

Počátkem roku 1945 zahájilo německé vojsko budování protitankových opatření. Dorazila zpráva o smrti Adolfa Hitlera, to vyvolalo zděšení. Rozkaz k evakuaci nebylo možné provést kvůli ucpaným tahům povozy s uprchlíky. Obyvatelstvo začalo vyvěšovat bílé vlajky, aby se ubránili střelbě. Došlo k několika potyčkám v okolí, několika sebevraždám. Narychlo se utvořil národní výbor, který organizoval nejnnutnější práce. Koncem června je zaznamenán příliv osídlenců, kteří se hlásili o národní správu některého z domů nebo živností²². Tak jako všude v republice, i zde byly prováděny první poválečné kroky. Byly zakládány spolky, otevírány školy, probíhal odsun Němců (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 70-71).

Během 50. let byl přísný dohled státu nad vším děním. Ostré vystupování státu proti církvi se projevilo 1950, kdy byl klášter na Hoře Matky Boží užíván jako internační tábor pro kněží. V 60. letech začal být život svobodnější; v rámci amnestie došlo ke zrušení internačního kláštera na Hoře Matky Boží a objekt začal plnit funkci domova charity pro řádové sestry. Za normalizace v 70-80. letech lidé hledali

²² Popis vychází ze Stručných dějin Králík J. Čermáka, který čerpal z německy psané kroniky Králík; informace nelze ověřit a je třeba je přijímat s rezervou.

sebeuplatnění v koníčcích, chataření a sportu. Děti byly nabádány k Pionýrské organizaci, dospívající ve Svazu socialistické mládeže. Roku 1977 bylo nařizováno městem stržení věže evangelického kostela v ulici 5. května. Budovaly se moderní obytné domy a sídliště, např. tzv. Špice v horní části města. Nově stavby byly výsledkem akcí Z neboli zadarmo – kdy občané stavěli sami bez nároku na jakoukoliv odměnu (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 71-77).

Kulturní krajina Králícka

Zdejší krajinu pokrývalo lesní společenstvo až do 14. století. Po vniknutí prvních kolonizátorů-horníků z Mladkova se tomuto místu začalo říkat *Grulich*. Výkladů pro vznik jména je několik. *Greulich* byl organizátor důlních prací, řečený v listině Karla IV. (MUSIL 2000, 20–21). Druhý výklad vychází z pověsti o hermundurské princezně Panylii, která si vybrala dostatečně chmurné (tedy *greulich*) pro časy svého truchlení místo pod královským hradem²³. Zde potom měla vzniknout osada s příznačným názvem *Greulich*.

Uprostřed regionu začaly v 1. pol. 16. st. vyrůstat první domy jejího budoucího středu – města Králík. V údolích potoků lokátoři rozdělovali půdu v nově zakládaných lánových vsích, a to v úzkých pruzích záhumenicové plužiny kolmo na osu vodoteče. Probíhalo odlesňování za účelem získání orné půdy, dřevo bylo využito pro stavbu obydlí. Protože se všechny vsi zapisovaly do zemského registru, je možné s jistotou datovat vznik Králík i všech vesnic v okolí. S příchodem dalších kolonizátorů les ustupoval zemědělské půdě a začal se rapidně měnit vzhled krajiny. Kolem potoků vznikaly první pastviny, pruhy poliček vystupovaly výše k horám. Zřizovaly se první selské usedlosti a panské dvory. Hospodařit se začíná i v lesích, vznikají lesní správy, struktura i složení lesa se mění v zájmu hospodářských potřeb. Vysazují se lesní monokultury, převážně smrkové. S každou novou orbou bylo vytaženo na povrch spousty kamení – používaly se na stavby teras, zídek či obydlí. Pastviny a orné půdy nenávratně přeměnily záplavové louky a lužní lesy v kulturní biotopy, ztrácí se divoká fauna i flóra. V zemědělském průmyslu dochází ke změnám pěstovaných plodin. Len,

²³ Hrad byl vystavěn na Hoře Matky Boží.

potřebný pro provoz zdejších textilek, vytlačily obilniny, řepka brambory (JURÁNEK zatím nevydáno (Regionální čítanka), 1–2).

S příchodem kolonizátorů vznikly i **cesty**. Ty propojovaly jednotlivé statky mezi sebou, nebo vedly z usedlostí do polí a lesů. S rozšiřující se zástavbou přišel pokrok i v cestních sítích. Objevuje se náměstí, ulice, a cesty spojující jednotlivé vsi. Koleje vyježděné povozy byly nahrazovány dlážděnými silnicemi a mosty. Na konci 19. století byla zřízena železnice, která umožnila Králicku rozvoj v industriálním směru (JURÁNEK zatím nevydáno (Regionální čítanka), 3).

Lidé na Králicku byli velmi bohabojní. Ve všech vsích byl kostel, případně kaple. Podporu **sakrální stavební architektury** podpořila i skutečnost, že Králicky nebyly rezidenčním sídlem vrchnosti a nesoustřeďovala se zde protireformační činnost. (KOS zatím nevydáno (Regionální čítanka), 34). Na konci 18. století vznikl s podporou věřících a příspěvky poutníků poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie a klášter na Hoře Matky Boží. Součástí areálu je osm pašijových kaplí doprovázejících Svatou cestu, vstupní brána a sousoší Nejsvětější Trojice. V intravilánu města Králicky nalezneme zobrazení oblíbených světců (sv. Jan Nepomucký, sv. Florián), několik výjevů Panny Marie a Josefa s dítětem. Další dvě barokní kaple v jádru města potvrzují silnou víru zdejších v tomto období.

Mnoho objektů ve volné krajině značí vysoký podíl věřících mezi obyvateli. Právě dominanta tohoto kraje lidem připomínala všemohoucnost Boha a sílu víry. I to je důvod, proč býval kraj doslova poset jednotlivými drobnými objekty. Jiným důvodem může být množství požárů, válek, morových ran a nešťastných situací, které Králicky a okolí postihlo. Obyvatelé se stavbou sakrálních objektů chtěli chránit před dalšími ničivými situacemi, odčinit se za vyslyšená přání nebo očistit své duše po zhřešení.

Na mapě III. vojenského mapování z roku 1928 můžeme vidět nesčetné množství sakrálních objektů různé formy, a to hlavně v obcích Dolní Boříkovice a Dolní Hedeč. Dá se předpokládat, že některé z nich byly již v době mapování zaniklé,

většina z nich byla zničena nadcházejícími událostmi, tedy průchodem vojsk a ničením za účelem potlačení křesťanství.

Obrázek 2: Mapa III. Vojenského mapování. Množství drobných sakrálních objektů výrazně převyšuje dnešní stav. (Zdroj: chartae-antique.cz, III. vojenské mapování. 1928.)

Jako na spoustě míst v zemi, i zde se projevovaly náboženské rozepře a k nevůli katolíků byl postaven na začátku 20. století evangelický kostel. Na příkaz komunistického vedení byl ale v 70. letech připraven o štíhlou věž a z kostelní lodi se stala smuteční síň; tak je tomu dodnes. Dominantou města zůstal nadále katolický kostel sv. Michaela archanděla. (JURÁNEK zatím nevydáno (Regionální čítanka), 3).

S příchodem **průmyslových dob** se začaly stavět vedle řemeslnických dílen i továrny, lidé začali žít společenským životem a projevovalo se národní sebeuvědomování. Do první světové války bylo Králické obyvatelstvo složeno převážně z německy mluvícího lidu. Roku 1918 byl zaznamenán příliv Čechů. S nástupem vlády **Adolfa Hitlera** k moci v Německu se vztahy mezi Němci a Čechy v Králíkách a širokém okolí začaly radikalizovat. Králicko leželo v nejzranitelnější části mladého československého státu, proto „v letech 1936–1938 přeřal krajinu pás horečně vybudovaných lehkých a těžkých opevnění, která tu jako němý svědek pohnuté doby

stojí dodnes“ (JURÁNEK zatím nevydáno (Regionální čítanka), 4). Poválečné události znamenaly pro obyvatelstvo mnohem více než jen ztrátu blízkých. Zdejší lidé přišli o své domovy; nejprve při tzv. divokých odsunech, později organizovaně dle vládních úřadů. Tímto krokem byly zpřetrhány mnohaleté vztahy lidí k domovu, půdě a krajině. Nespočet domů, staveb a hlavně památek, včetně těch sakrálních bylo zničeno drancováním nebo se stalo kořistí tzv. zlatokopů²⁴. Tato situace se pro některé vesnice stala osudnou. (JURÁNEK zatím nevydáno (Regionální čítanka), 4–5).

Osídlenci přicházeli z českého a moravského vnitrozemí nebo ze Slovenska. Výjimkou nebyli ani Rumuni, násilím přesídlení Maďaři z jižního Slovenska a několik německých antifašistů. Lidé k sobě hledali nové cesty. Prostřednictvím budování pohraničí na základech předválečné republiky spolu začali vycházet. Komunistickým převratem v roce 1948 se započaly nejen přeměny společenského života; revoluční změny ovlivnily také zdravý vývoj venkova: malá pole se rozorávala v lány, prováděly se meliorace, vodoteče se napřimovaly do koryt. Budovaly se stavby typické pro reálný socialismus, jehož vedlejším cílem je i zastínit přírodní církevní dominanty. (JURÁNEK zatím nevydáno (Regionální čítanka), 5).

²⁴ Lidé přicházejících do pohraničí za účelem zbohatnout na pozůstávajícím majetku.

Obrázek 3: Snaha o zastínění církevních objektů. Vlevo v pozadí obytné domy, tzv. „Špice“ vystupující z horizontu zástavby. (Foto: Kristýna Koutná, 19.3.2017)

4.2.3. Hodnoty a problémy území

Přírodní hodnoty

Přírodní parky. Do modelového území zasahují dva přírodní parky. Na západní straně území leží Přírodní park Suchý vrch – Buková hora. Hranice chráněného území těsně přiléhá ke katastrálnímu území obce Dolní Bořkovice. Jižně od města Králíky se rozkládá přírodní park Jeřáb, jehož severní hranice je lemuje komunikací v Horní Orlici a západní hranice prochází obcí Šanov U Červené Vody. Ze severní strany obklopuje území Přírodní park Králický Sněžník, jehož hranice kopírují katastrální území Dolní Moravy.

Do části výše zmíněných přírodních parků zasahuje Ptačí oblast Králický Sněžník, kde je evropsky významným chráněným druhem chřástal polní (*Crex crex*). Další druhy nejsou předmětem ochrany ptačího území, ale jsou chráněny projektem Natura 2000. Jedná se například o čápa bílého (*Ciconia ciconia*), čápa černého

(*Ciconia nigra*), kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*) nebo výra velkého (*Bubo bubo*) (CHALOUPEK – HAMPL, 2006)

Památné stromy. Památné stromy se v modelovém území vyskytují ve větším zastoupení v návaznosti na tzv. Svatou cestu (poutní cesta ke klášteru na Horu Matky Boží), a to jako doprovodné vegetační prvky drobných sakrálních objektů či kapliček, nebo jsou jimi jedinci tvořící alej na Horu Matky Boží. V k. ú. Králíky jsou registrovány čtyři památné stromy – jako jednotlivý strom javor klen, 2 x lípa malolistá, lípa velkolistá a jedno stromořadí (lípa, javor, jasan a jeřáb, stáří cca 200 let). V k.ú. Dolní Hedeč je registrován jeden památný strom (javor klen, stáří cca 250 let) a jedna skupina stromů (tři lípy malolisté a jeden javor klen, stáří cca 150 let). V k. ú. Prostřední Lipka je jeden památný strom – lípa velkolistá, stáří cca 300 let (ÚAP ORP KRÁLÍKY, 2016).

Významné krajinné prvky. Na vybraném území se nachází dva registrované významné krajinné prvky. Prvním je rašeliniště s výskytem rosnatky okrouhlohlisé, vstavače, vemeníku a jiných vzácných rostlin. Nachází se v obci Dolní Hedeč. Druhým je rašeliniště u Červené Vody. Lokalita je situovaná na levostranném přítoku Červenovodského potoka na severozápadu obce Červená Voda (ÚAP ORP KRÁLÍKY, 2016). Dále jsou v řešeném území významné krajinné prvky taxativně stanovené přímo zákonem č.114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny, a to lesy, vodní toky a plochy, údolní nivy.

Územím protéká řeka Tichá Orlice, jejíž celý tok je vyhlášen Evropsky významnou lokalitou z důvodu hojného výskytu mihule potoční. Významný krajinný prvek nalezneme v Červené Vodě a Dolní Hedeči.

Katastrální území Králík je součástí Chráněné oblasti přirozeně akumulujících vod (CHOPAV) Žamberk-Králíky.

Z hlediska územního systému ekologické stability (ÚSES) je Králicko sice vymezeny některé regionální a lokální prvky, ne však dostatek. V územním plánu jsou zaneseny připomínky a nedostatky, jedná se především o nedostatek regionálních

biokoridorů. Město se tento problém snaží řešit. V současné době modelovým územím prochází biokoridor nadregionálního významu K80 Sedloňovský vrch, Topielisko – Raškov. Vymezen je regionální biokoridor propojující Suchý Vrch a Jeřáb skrze údolí Dolní Orlice a jedno regionální biocentrum Lískovec.

Kolem objektu kláštera servitů se díky jeho poloze nabízí množství významných vyhlídkových bodů. Podle územně analytických podkladů města Králíky jsou tři; jeden pod schodištěm kláštera (750 m n. m.), druhý na Mariánském kopci (770 m n. m.) a další z rozhledny Val (790 m n. m.).

Kulturně historické hodnoty území

Jádro města Králíky, konkrétně Velké náměstí, ulice Valdštejnova a ulice Dlouhá, byly 1. 10. 1990 prohlášeny za městskou památkovou zónu. Zahrnuje kostel a sochu archanděla Michaela, sochu sv. Floriána, sochu sv. Jana Nepomuckého, sloup se sochou Panny Marie Immaculaty, kašnu se sochou pradleny na náměstí, faru, tři domy a tři měšťanské domy. Do památkové zóny patří i areál kláštera servitů s poutním chrámem Nanebevzetí Panny Marie a k němu z města vedoucí lipová alej. Totéž náměstí a přilehlé okolí je také evidováno jako území s archeologickými nálezy, zároveň je urbanisticky hodnotným územím (ÚAP ORP KRÁLÍKY, 2016).

Významnou složkou kulturních hodnot Králicka jsou objekty sakrálního významu. Nejvýznamnějším souborem sakrálních objektů je klášter servitů Hora matky Boží s poutním kostelem Nanebevzetí Panny Marie. Ke klášteru vede alejí lemovaná tzv. Svatá cesta, která začíná na Malém náměstí v Králíkách. Unikátní zajímavostí kláštera jsou Svaté schody. Ty mají napodobovat schodiště v hradu Antonia v Jeruzalémě. Po nich kráčel podle Bible Ježíš Kristus k soudnímu stolci Piláta. Nahoru po schodech chodí poutníci dodnes po kolenou, přičemž boční schodiště slouží k normálnímu sestupu dolů. Z Mariánského kopce je krásný výhled na Králíky, Suchý vrch a Králický Sněžník. Součástí poutního areálu je několik kaplí, přičemž většina je soustředěna právě do aleje na Svaté cestě. Malá část kaplí je rozmístěna po území Králík. Soubor staveb je součástí městské památkové zóny a tvoří charakteristiku města a jeho okolí (BUKÁČEK-RUSŇÁK-BUKÁČKOVÁ, 2007). Významná je i stavba

kostela archanděla Michaela na Velkém náměstí, jehož dnešní verze je dílem barokní doby z let 1780–1790.

V historické části města je rozmístěno i několik významných sakrálních plastik: sloup se Sv. Josefem držícím malého Ježíše Krista na Josefovském náměstí, socha Ukřižování na Velkém náměstí a v ulici Pivovarská, nebo sousoší Kalvárie mimo historickou část města.

Probíhající řízení k prohlášení kulturní památkou probíhá u několika dalších staveb. Tyto objekty jsou součástí hřbitova. Jedná se o vstupní budovu hřbitova z let 1896-1898 v neorenesančním stylu, pozdně empírovou hrobku rodiny Rotter, žulový náhrobek rodiny Johana Kretschera a Wilhelma Oehla, hrobka rodiny Valentina Waltera s mramorovým secesním náhrobkem. Dalšími jsou hrobky rodin Gottfrieda Waltera a Winzenze Wagnera a náhrobek Franze Wanieka s plastikou ženy ve stylu moderny. Schválenou kulturní památkou je socha Anděla z plechu v historizujícím stylu (NPÚ, PAMÁTKOVÝ KATALOG)

Nelze opomenout ani stavby, které souvisí s vojenským opevněním Králicka. V současné době je Králická pevnostní oblast prostorem s nejvyšší koncentrací pozůstatků československého pevnostního systému let 1935-1938. Pevnostní pásmo se rozkládá mezi kótou Maliník a Zemskou Bránou, a v současnosti je protkáno několika naučnými stezkami, které jsou návštěvníky hojně využívány. Nejbližší centru města se nachází dělostřelecká tvrz Hůrka, pěchotní srub K-S 14 U Cihelny a dělostřelecká pozorovatelná Utržený.

Estetické hodnoty území

Nejvyšší hodnotu z hlediska estetického má pro Králíky a široké okolí nesporně klášter servitů s poutním chrámem Nanebevzetí Panny Marie na Hoře Matky Boží v Dolní Hedeči. Vzhledem ke strategickému umístění kláštera na vyvýšenině je viditelný ze širokého okolí města. Majestátní stavba spojená s městem Svatou cestou poutá největší pozornost při příjezdu do Králík od obce Žamberk, kde je viditelná již

ze vzdálenosti deset kilometrů. Klášter je z této pozice viditelný i v nočních hodinách, poutní cesta i klášter jsou vybaveny veřejným osvětlením.

Dominantou historického jádra města je kostel svatého Michaela, archanděla. Jeho věž se tyčí vysoko nad ostatní zástavbu, stává se tak i hlavním orientačním bodem. Ukončuje pomyslnou linii osy Svaté cesty od kláštera servitů v jádru města, tvoří protiváhu poutního komplexu na Hoře Matky Boží. Za svou existenci několikrát vyhořel, a prošel tak několika úpravami v různých stavebních slozích.

Ostatní místní kostely jsou situovány v údolnicích, proto se kostelní věže uplatňují jen lokálně. Doplnujícími lokálními dominantami jsou na návrších umístěné betonové bunkry v severní části této oblasti (BUKÁČEK-RUSŇÁK-BUKÁČKOVÁ, 2007).

Místem s nejkrásnějším výhledem se dá prohlásit, jak jinak, než sama Hora Matky Boží, původním názvem Lysá hora. Mezi jednotlivými horizonty jsou rozpoznatelné obce Dolní Boříkovice, Lichkov, Dolní Lipka, Horní Lipka a Dolní Hedeč. Výhled je uzavřen ze severní strany polskými vrchy, dále na východ je potom pohled relativně otevřen až k obci Lichkov. Odtud se pozvolna rýsují svahy přírodního parku Jeřáb.

Vyhlídkové místo nalezneme také na nejvyšším místě Suchého Vrchu, kde je pro tyto účely zřízena i rozhledna. Odtud je viditelné celé katastrální území Králíky. Při dobré viditelnosti se dá dohlédnout za polské hranice.

Vzhledem k relativně rovinnatému terénu poskytuje každé vyvýšené místo výhledy na tři světové strany, a nabízí tak hledícímu několik různých krajinných scén. Ze všech obcí, které leží uzavřeny mezi okolní zalesněné vrcholy, je možné spatřit Horu Matky Boží a klášter, která je pro tuto krajinu dominantou a zároveň zásadním orientačním bodem.

Negativa území

Ekologické závady

Územní plán města Králíky, konkrétně aktualizace z roku 2016 zachycuje tyto ekologické zátěže: bývalý státní statek Králíky, skládka Na Skřivánku, areál bývalé Tesly a plynárny, Benzina s.r.o. (pozn. Benzina s.r.o.: sanace byla ukončena), průmyslová skládka Dolní Lipka (pozn. Skládka průmyslových odpadů, uzavřena v roce 1987, cca 4200 m³ převážně kalů z galvanického pokovování a odpad ze zářivek. Inventarizace SEZ resp. kontam. míst s výskytem POPs 2010.), rekultivovaná skládka Dolní Bořkovice, skládka Kartáčoven Červená Voda. Na vymezeném území není podle územně analytických podkladů stanoveno riziko eroze půdy či sesuvů. Přes tuto okolnost je v územním plánu města Králík navrženo zatravnění na potenciálně rizikových plochách.

Za zmínku stojí menší černá skládka. Nachází se u vedlejší cesty lesem z Hory Matky Boží směrem k prameni na Amálce, v údolí vedle pěší cesty. Pravděpodobně již není vyhledávána, dále se nerozrůstá. Další černou skládku nalezneme v obci Dolní Bořkovice na odpočívadle pro motorová vozidla, v těsné blízkosti zvoničky na Derfletu. Toto místo je pod kontrolou, případná skládka ihned odstraňována.

Ačkoliv několik areálů ve východním sektoru katastrálního území Králík působí opuštěně, jsou intenzivně využívány jako sklady materiálů menšími podnikateli.

Budova, která je velmi aktuálním tématem veřejných diskusí, je budova bývalého Výchovného ústavu. Krajským návrhem bylo zřízení azylového domu pro imigranty, nebo ženské věznice se sníženou ostrahou. Žádný z návrhů ale nebyl schválen, tudíž ani realizován.

Za hygienické nedostatky území je označován i hluk. Zdroje hluku lze z hlediska druhové skladby vymezit jako bodové, plošné a liniové. Liniové zdroje představují v zájmovém území komunikace silniční a železniční. Plošné zdroje hluku jsou například průmyslové, výrobní a skladovací areály, v zájmovém území též sportovní areály

a parkoviště. Jako bodové zdroje hluku se označují objekty, technologická zařízení na budovách a různé provozovny menších rozměrů. Těchto zdrojů je v modelovém území celá řada, nejedná se ale o natolik významné jevy, aby dosáhly regionálního měřítka (ÚAP ORP KRÁLÍKY, 2016).

Míra ovlivnění území je odvislá na intenzitě dopravy a složení dopravního proudu. Středem území prochází komunikace č. 43 (z Červené Vody přes Králíky k hraničnímu přechodu Dolní Lipka) a 11 (z Jablonného nad Orlicí do Šumperka přes Červenou Vodu), další významnější komunikací je silnice č. 312, která vede z Žamberka přes Mladkov, Lichkov a Králíky do Hanušovic. Podle ÚAP ORP Králíky není prostředí Králicka zatíženo nadměrným množstvím hluku či imisemi z mobilních zdrojů, vyjma výše zmíněné komunikace. Ta při svém průtahu zastavěným územím hrozí vysokou hlučností a prašností (ÚAP ORP KRÁLÍKY, 2016).

Obrázek 4: Věž Králického kostela archanděla Michaela na náměstí ze silnice I/43. (Foto: Kristýna Koutná, 26.2.2017)

Světelné znečištění je jedním z nejběžnějších problémů. Hlavními zdroji světla v nočních hodinách je pouliční osvětlení. Tato síť provází drtivou většinu komunikací v modelovém území, včetně aleje na Svaté cestě ke klášteru servitů. Tato potíž

je umocněna množstvím kaplí a sochařských děl, která jsou v nočních hodinách nasvícena z podhledu. Nutno ale poznamenat, že nejnovější pouliční osvětlení eliminuje světelný smog svou konstrukcí na minimum. Výhledově se tedy předpokládá snížení závady na možné minimum. Dalšími zdroji nepřiměřeného světla v nočních hodinách je benzínová stanice a market, které poutají pozornost spíše díky barevnému spektru užitého světla.

Hygienickým limitem území je i zápach. Všechny čistící stanice odpadních vod jsou umístěny v dostatečné vzdálenosti od zastavěných pozemků. Za zdroj západu se dají označit pasoucí se stáda hospodářských zvířat a s tím spojená hnojiště v lokalitě pod Horou Matky Boží ve směru na Králíky. V minulosti byla již několikrát předmětem stížností králických obyvatel.

Z hlediska dopravních konfliktů je nejnebezpečnější komunikace I/43. V současnosti byla vybudována souběžně s touto komunikací cyklostezka vedoucí z Králík do Červené Vody, která řeší riziko střetu cyklistů a automobilní dopravy. Za nebezpečný je považován také úsek před základní školou ležící na téže komunikaci, kde již několikrát došlo k nehodě. Druhotným problémem je rychlost projíždějících vozidel a tím zvýšené riziko střetu.

Během sezóny zimních sportů je nutná zvýšená opatrnost i na silnici vedoucí ulicí Červenovodská a dále 17. listopadu. Tato komunikace druhé třídy má označení II/312. Vede do rekreační oblasti Dolní Morava, která je vyhledávána hlavně v zimních měsících; to s sebou nese další rizika střetu s chodci v jádru města Králíky.

Dalšími konfliktními místy je opět střet biokoridoru se silnicí I/43. Ploch označených jako prvky ÚSES je v tomto křížení celkem několik. Tato skutečnost je na komunikaci označena svislým dopravním značením. Regionálním biocentrem v oblasti Králický les vede železniční trať, která dále křížuje výše zmíněné prvky ÚSES.

Významným problémem území se stává střet zájmů. V drtivé většině se v tomto sporu setkají ekologické podněty a zájmy ochrany přírody s rekreačními a na to navazujícími ekonomickými záměry. Velký vliv mají na území ochrana

z hlediska Natury 2000, Ptačí oblast, CHOPAV, a v neposlední řadě ochrana přírodních parků. Zájmy ochrany přírody jsou téměř vždy v rozporu se záměry rozvoje obcí. V ÚP se klade důraz na rozvoj rekreace v Králíkách a v okolních menších obcích. Dotčené jsou tím hlavně chalupářské a chatařské oblasti, jejichž rozšíření má zvýšit procento turismu a tím zajistit lepší ekonomické zabezpečení obce. V zimních měsících se jedná o sjezdovkách a lanovkách, nových běžeckých tratích. Podle ÚAP ORP Králíky tyto plochy nejčastěji leží na půdách nejvyšší kvality a hrozí tak střet s ochranou zemědělského půdního fondu. V ostatních měsících by měly být využívány stávající i plánované cyklostezky a naučné stezky.

V území jsou silnice I. tříd, jejichž provoz je v rozporu s ochranou Natury 2000, ptačí oblasti a přírodním parkem Suchý vrch Buková hora. Nově diskutovanou problematikou je výstavba vleku na Horu Matky Boží, která se prozatím zamítá z důvodu potlačení pohledové dominantnosti kláštera servitů a Svaté cesty.

Estetickými závadami území by se daly jmenovat průmyslové areály, zchátralé budovy, vandalismus. Osobně vnímám jako problém také vedení vysokého napětí. Kontroverzním zážitkem jsou bytové budovy, tzv. Králícké špice, které jsou vnímány jako urbanistický problém i v územně analytických podkladech města Králíky. Část obyvatelstva Králík ale považuje stavby za výstřelek doby, který by měl být chráněn.

Využití území

Území je výjimečné svým kvalitním životním prostředím, jehož převážná část je zalesněna. Velké plochy zaujímají trvale travnaté zemědělské plochy. Kvalitu přírody potvrzují Národní přírodní rezervace Králícký Sněžník, ptačí oblast NATURA 2000 a čtyři přírodní parky. Celým územím procházejí zdroje podzemních vod – oblast je plně soběstačná z hlediska dostatku pitné vody. Z těchto přírodních podmínek vyplývá profílance území jako turistického cíle v zimním i letním období. To v některých případech vede ke střetu zájmů s ochranou přírody. Podhorské prostředí určuje druh obživy obyvatel – a to zemědělskou činnost, chov dobytka, těžbu dřeva a jeho zpracování. Část území obsazují průmyslové podniky, převládá v nich ovšem drobná

podnikatelská činnost bez nabídky práce pro místní. Problémem je úbytek místních z důvodu nedostatku práce a stěhováním za lepšími životními podmínkami, to způsobuje nahrazování stálých obyvatel chalupáři. Typická je nízká hustota osídlení a rozptýlené stavby malých sídel. To negativně ovlivňuje dopravní i technickou infrastrukturu.

4.3 Návrh

Podle údajů z obecního úřadu města Králíky bylo investováno v uplynulém roce 2016 do odvětví Kultura, církve a sdělovací prostředky celkem 16 227 637 Kč; z toho bylo 3 572 555 Kč evidováno v pododdílu Ochrana památek a péče o kulturní dědictví a národní historické povědomí. V paragrafu Zachování a obnova kulturních památek²⁵ byla zaznamenána reálná investice 3 161 157 Kč. Paragraf Pořízení, zachování a obnova hodnot místního kulturního, národního a historického povědomí²⁶ udává částku 411 399 Kč. V roce 2015 byly částky ve stejném pořadí 1 952 557 Kč a 536 050 Kč.

Optimalizace využití území

Vzhledem ke kvalitě přírody na Králícku je důležité udržet stejně efektivní způsob ochrany, jako je nastaven nyní. Díky několika institutům, které ochranu zprostředkovávají, je v tomto ohledu soulad a chod krajiny i nadále zajištěn. Problémy působí odliv zdejších obyvatel. Pro oblast je tak zásadní podpora v oblasti podnikání, rekreace a menší průmyslové výrobě. Důležitá je podpora místní kultury a rozvoj školství, což podpoří vztahy místních k „domovské krajině“, které byly po staletí neustále zpřetrhávány negativními událostmi. Pro zvýšení rekreačního potenciálu je třeba doplnit významné či vzácné prvky v krajině vybaveností a podpořit možnosti

²⁵ Podpora zachování a obnovy nemovitých a movitých kulturních památek historických částí sídel prohlášených za památkovou rezervaci nebo zónu. Zahrnuje financování kulturních památek ve smyslu zákona č. 20/1987 Sb., v platném znění, a to včetně kulturních památek v obecním vlastnictví. Zahrnuje přitom i účelové dotace a příspěvky organizacím.

²⁶ Zahrnuje výdaje spojené se zachováním a obnovou kulturních, historických a podobných hodnot místního významu, které nejsou prohlášeny za kulturní památky. Může jít o pořízení, péči a obnovu místních památníků, pamětních míst, pamětních desek, čestných hrobů, ale např. i kapliček apod.

trávení volného času, a tím zvýšit atraktivitu území nejen pro návštěvníky, ale hlavně pro obyvatele.

Ochrana sakrálních objektů

Ochrana sakrálních objektů v České republice není přímo stanovena. Objekty v zájmovém území se dají chránit zákonem č. 20/1987 o státní památkové péči, který definuje kulturní památky a chrání především jejich hmotnou podstatu. Druhou možností je zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, který chrání památky z hlediska formování konkrétní krajiny a utváření krajinného rázu.

Velké církevní stavby jako kostely a větší kaple jsou zaopatřeny ochranou ve jménu kulturní památky. Problém z hlediska ochrany sakrálních objektů v modelovém území se týká především drobných staveb. Nacházejí se často na soukromých pozemcích u rodinných domů, nemají vlastní parcelu ani parcelní číslo. Identifikace je zdlouhavá a zbytečně složitá, jejich ochrana není obecně vzato technicky možná, protože na katastrálním úřadě neexistují. Obecní úřad (ani jiné instituce) nemá jednoznačný přehled o jejich umístění, technickém stavu a majiteli. Památky jsou často zakrývány mobiliářem, předměty občanské vybavenosti a nepořádkem. Řešení této situace spočívá ve vymezení samostatných parcel, případně jen jejich zaznačení do katastru nemovitostí, a uvedení do registru památek na území na katastrálním území. Jistým opatřením by bylo vydání zásad ochrany památky pro širokou veřejnost.

Finanční prostředky na obnovu sakrálních objektů a péči o ně nejsou dostačující. Nehledě na tento problém, prostředky schválené, případně upravené pozdějšími změnami ve schválení, nejsou téměř nikdy a žádnou obcí čerpány zcela. Obecně je využíváno státních dotací (např. Projekt rozvoje venkova) i pomoci od spolků a sdružení.

Dalším problémem je nevhodná vegetační složka a rekonstrukce objektů. Pokud zůstaneme u objektů na soukromých pozemcích, dochází k radikálnímu potlačení symbolického významu technického objektu nevhodným rostlinným i stavebním materiálem. Vegetační doprovody tvoří květiny, stříhem tvarované nepůvodní keře

a stromy v různém počtu i sponu. Dostavěny jsou chodníky a obruby z umělých materiálů. Řešením by mohla být osvěta veřejnosti formou vysvětlení symboliky a důvodu této změny jakoukoliv formou. Vedlejším účinkem by bylo vštípení přirozeného vzhledu a vztahu sakrálních objektů k vegetaci do podvědomí.

Technická opatření pro sakrální objekty

Hodnocení technické stránky sakrálních objektů je pouze doplňkovou informací a je uvedeno v přílohách v tabulce Prostorovo-hodnotová kategorizace (příloha 2) ve sloupci Technický stav. V potaz byl brán statický náhled, celistvost objektu, znehodnocení materiálu časem a povětrnostními vlivy, nečitelnost nápisů, znečištění objektů.

Z výsledků této práce vyplývá, že některé objekty je třeba restaurovat kompletně, případně obnovit zaniklé, a to především u sakrálních obrazů. Jejich zaniknutí způsobí povětšinou zánik stromu, který je nese. V případě křížů v extravilánu je důvodem rozorávání mezí a cest při scelování polí. Objekt zaniknutý z tohoto důvodu obnovit nelze – pole bývá soukromým vlastnictvím a pro vlastníka pozemku by působil potíže při vykonávání zemědělské činnosti.

Absence částí sakrálních objektů (např. soch, artiklů světců) je třeba je nahradit novými v původním stylu a formě. Sahrávají důležitou roli symbolizmu a někdy jsou určující pro dataci objektu.

Rekonstrukce je třeba u objektů, u kterých byla narušena technická autenticita – tedy použití neautentických materiálů, povrchových úprav, nebo snad byla změněna propozice a potlačeny znaky lidové architektury regionu. Velkým problémem je obnova bezprostředního okolí. Použití nevhodných dlažeb, plůtků, a obrub absolutně separuje sakrální objekt od prostředí, v němž byl postaven a s nímž komunikoval. Cílem obnovy těchto prvků není zdůraznění objektu, ale posílení jejich symboliky, vztahu k sobě navzájem a vztahu ke krajině.

Nelze aplikovat jednotná opatření pro technickou stránku těchto staveb. V tabulce Prostorovo-hodnotové kategorizace (příloha 2) je čitelné, že technický stav objektů je velmi rozmanitý, a to od zaniknutých či torzálních objektů, až po nově zrekonstruované. Pro potřeby rekonstrukce je třeba vypracovat aktuální studii specialistou v oboru.

Návrh pěstebních opatření

Vegetační doprovody u sakrálních objektů jsou základním atributem pro hodnocení stavu sakrální roviny krajiny. Zvýrazňují symboliku sakrálního objektu, zdůrazňují umístění objektu, upozorňuje na objekt z velké vzdálenosti, umocňuje pocit pokory, přináší příjemnější prostředí (stín, ochranu před deštěm) pro putujícího a v neposlední řadě je chrání před povětrnostními vlivy.

Minimální část objektů v zájmovém území je bez vegetačního doprovodu účelně. U takových objektů nebyl vegetační doprovod nikdy zaznamenán, ani si jej nevybavují pamětníci. Takovými případy jsou objekty v intravilánu, nejčastěji v husté zástavbě, tedy náměstí, úzké ulice, či mosty. Protože cílem je zajistit optimální stav památky, nemělo by žádné odůvodnění na těchto místech zakládat novou výsadbu; v některých případech to není ani technicky možné z důvodu vedení infrastruktury, těsně naléhajících budov apod.

Objekty s navržením pěstebního opatření založení nové výsadby skýtají možnost do budoucna naplno využít potenciálu sakrálního místa. Nově vysazená zeleň později plní funkce ekologické (klimatická, hydrická, edafická, apod.), sociální (rekreační, hygienická, estetická) a obecně i ekonomickou (zvýšení atraktivity místa a tím i cestovního ruchu). Taxony využívané k zakládání nových výsadeb musí splňovat požadavky dané umístěním. Pro tento region je charakteristické chladnější klima, větší množství srážek a to často sněhových. Vysazené taxony musí být schopny bez péče překonat dlouhé chladné období v zimních měsících. Na místě je i respektování regionálních zvyklostí. Navrženými taxony jsou převážně lípy srdčité, které jsou typické pro českou krajinu obecně, navíc jsou oblíbeným stromem v mariánském kultu. Dalšími navrženými taxony jsou duby letní, které taktéž splňují veškeré podmínky

prostředí, nebo ovocné stromy. Důležitou poznámkou je údaj o počtu vysazených taxonů. Tak jako jednotlivé taxony, i počet a čísla obecně nesou svou symboliku. Stromy a keře bývají obecně sázeny v počtu dvou, tři (číslo dokonalosti a celistvosti), nebo čtyř (číslo kompletní ochrany).

U objektů ležících na soukromém pozemku a nemající vlastní parcelu je jen velmi obtížné regulovat výsadbu v jejich okolí. Navržení pěstebních opatření v těchto případech se skládá v nejméně přípustných případech z odstranění stávající výsadby a nahrazení vhodnějšími taxony, které zároveň nebudou narušovat chod v soukromé zahradě. Jedná se o zlatice, šeříky a ovocné stromy.

Velká část objektů se nachází v extravilánu, což je patrné z tabulky Základní analytické hodnocení v příloze 1. Základní analytické hodnocení, sloupec Umístění v krajině. Přesto, že je riziko narušení provozní bezpečnosti malé s ohledem na nízkou frekventovanost v okolí sakrálního objektu, je vhodné u stromů provést bezpečnostní řez. Nejenže tak zabráníme případnému neštěstí v podobě pádu větví, ale prodloužíme tak stromu období plné funkčnosti, dobré vitality a zdravotního stavu. Toto opatření se týká objektů, které mají autentický vegetační doprovod – období jejich založení se alespoň přibližně shoduje s obdobím stavby objektu.

Obecně se dá konstatovat, že město Králíky udržuje kvalitu vegetačních prvků na vysoké úrovni hlavně v centru města a v okolí kláštera na Hoře Matky Boží, včetně aleje. Investuje do pěstebních opatření stálých výsadeb, pečuje o stromy i keře v průběhu roku, a investuje do výsadeb nových. Všechny nové výsadby v okolí sakrálních objektů jsou vesměs velmi dobře zapěstovány.

5. Diskuze

Slovo „sakrální“ vyvolá v našem podvědomí hesla jako křesťanství, Bůh, víra, oddanost. Nacházíme v místech se sakrálními objekty klid pro přemýšlení, mírumilovnost, pochopení; přestože mnoho z nás není věřících. Sakrální objekty dávají naší krajině rozměr navíc. Představují typický obraz klasické české vsi v podobě křížku uprostřed polí, který doprovázejí dva staré stromy.

Sakrální objekty jsou dnes velmi vnímaným tématem. Nezapovídají se jimi jen odborníci, ale zájem se začíná projevovat i v široké veřejnosti. Důkazem je množství zakládaných asociací, spolků a nadací pro záchranu památek se sakrální tematikou. Starostlivost o tyto stavby se objevila pravděpodobně v souvislosti s Evropskou úmluvou o krajině. S tou se dostaly do povědomí laiků otázky ochrany krajiny, hodnot, prvků a v neposlední řadě krajinného rázu.

Z hlediska krajinného plánování a ochrany těchto objektů je stále co napravovat. Neexistuje jednoznačný nástroj, který by zařizoval ochranu, rekonstrukci, případně znovuoživení a zřízení památky. Zákon mluví o památných stromech, kterými se často stávají právě doprovodné stromy kaplí a křížů. Sakrální architektura potom bývá chráněna jako kulturně-historická složka krajiny. Absolutní ochranu a s tím spojenou péči mají podle zákona kulturní památky a národní kulturní památky. Těch je ovšem ze sakrální sekce, jak je vidět z modelového území, vyhlášeno jen velmi málo. Jako kulturní památky jsou chráněny převážně velké církevní stavby. Dalšími možnostmi ochrany je označení významným krajinným prvkem, nebo zahrnutí do památkové zóny. Ochrana pro drobné objekty v této sféře je ale velmi těžko uchopitelná důsledkem obecného znění zákona.

V souvislosti s prováděným terénním průzkumem vyvstává otázka vlastnictví těchto objektů. V případech, kdy objekt stojí na obecním, pozemku, dá se předpokládat, že i stavba samotná je vlastnictvím města; stejně tak u pozemků církevních, krajských, či státních. Problém nastává s nalezením sakrálního objektu na soukromém pozemku, navíc bez zanesení v katastrální mapě. V tomto případě nebyl majetkový poměr dohledán ani po kontaktování příslušné diecéze, obecního úřadu či úřadu krajského.

6. Závěr

Sakrální objekty jsou pro kulturní krajinu České republiky nepostradatelnou součástí. Mnoho z nich bylo zapomenuto nebo zničeno, některé existují v torzálních podobách, jiné byly obnoveny a jsou chloubou české krajiny.

Malé památky sakrálního charakteru i církevní stavby jsou umístěny v krajině vždy účelně. Vztah památky a krajiny, ve které je umístěna, je v tomto případě nepopíratelný; hmotná část památky nemá ani zdaleka takovou hodnotu, jakou jí dává správné místo. Lokalizovány jsou nejčastěji u cest, jejich křižovatkách, na kopcích a horách. Sochy světců bývají na symbolických místech jejich patronatury.

Mnoho objektů pro nedostatečnou péči a ochranu chátrá. Zákony České republiky chrání především objekty prohlášené za kulturní památky a národní kulturní památky, což je většina klášterů, kostelů a větších kaplí. Mezi nimi ale budeme malé památky hledat jen těžko. Chráněny mohou být jako prvek krajinného rázu, hodnotná kulturně historická složka krajiny, výjimečně jako soubor společně s památnými stromy. Nedostatkem je také kategorizace objektů, díky které by bylo možné objekty evidovat a dohlížet na jejich technický stav. Mnohem snadněji by byla uchopitelná i jejich ochrana.

Financování kulturních památek ze strany státu není nikterak uspokojující. Prostředky, které jsou uvolněny pro ochranu a obnovu sakrálních objektů nejsou obcemi čerpány v plné míře. Dochází ale k veřejným sbírkám a podnětům se strany soukromníků, kteří mají zájem sakrální památky udržet funkční.

Velkým tématem jsou vegetační doprovody. Stromy byly k sakrálním objektům vysazovány podle symboliky dané regionem a charakterem objektu. V dnešní době není tento fakt respektován a dochází ke znehodnocení sakrálních objektů. Modelovým případem jsou památky na rodinných zahradách nebo nepůvodní květinové výsadby. Nadějí do budoucna je osvěta z hlediska rozšíření povědomí o korektních výsadbách prostřednictvím propagování zásad zachování krajinného rázu, hodnot a významných prvků.

7. Seznam použitých zdrojů

7.1 Literatura

BERÁNKOVÁ, Š. 2013. Sakrální objekty v krajině. Bakalářská práce. Lednice: MENDELU Brno

BLAŽÍČEK, O. J. – KROPÁČEK, J. 1991. Slovník pojmů z dějin umění. Praha: Odeon

BUKÁČEK, R. – RUSŇÁK, J. – BUKÁČKOVÁ. 2007. Studie potenciálního vlivu výškových staveb a větrných elektráren na krajinný ráz území Pardubického kraje

BULÍŘ, P. 2013. Pěstební opatření v zahradní a krajinářské tvorbě (osnova k přednáškám). Zpracováno pro předmět ZZ II. a ARBM

CÍLEK, V. 2002. Krajiny vnitřní a vnější. Praha: Dokořán. 231 s. ISBN 80-86569-29-9

COOPEROVÁ, J. C. 1999. Encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá Fronta, 1999. 240 s. ISBN 80-204-0761-8

CÓNOVÁ, I. – LACKOVÁ D. ET AL. 1999. Terminologický slovník unifikovaných názvov urbanizmu, architektúry a nehnuteľných výtvarných diel. Bratislava: Pamiatkový ústav, nepubl.

CULEK, M. a kol. 1995. Biogeografické členění České republiky. 1. vyd. Praha: ENIGMA, 347 s. ISBN 80-85368-80-3

CULEK, M. a kol. 2005. Biogeografické členění České republiky, II díl. 1. vyd. Praha, AOPK ČR, 590 s. ISBN 80-86064-82-4

ČERMÁK, J. 1964. Stručné dějiny města. Králíky. Rukopis (strojopis) uložený v knihovně Státního okresního archivu

DROZENOVÁ, W. 2001. Krajina jako metafora. In. Tvář naší země – krajina domova. Sv. 3 Duchovní rozměr krajiny. Lomnice nad Popelkou: Studio JB pro českou komoru architektů. ISBN 80-86512-04-5

EICHLER, U. 2003. Marter und Bildstock. Dresden: Verlag D.J.M. 126 s. ISBN 3-9803091-9-3

EKOTOXA S. R. O. 2012. Koncepce ochrany přírody Pardubického kraje. Pracoviště Opava. Schváleno 13. 9. 2012

FROLEC, V. – VAŘEKA, J. 2007. Lidová architektura – Encyklopedie. 2. Vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. 428 s. ISBN 978-80-247-1204-8

HAGENEDER, F. 2012. Moudrost stromů: historie, lidová tradice, symbolika, léčení. Vyd. 2. Překlad Wanda Dobrovská. Praha: Knižní klub. 224 s. ISBN 978-802-4235-202

HÁJEK, P. 2009. Zděná Boží muka v Jižních Čechách. České Budějovice: Národní památkový Ústav. 243 s. ISBN 978-80-95033-16-8

HÁJEK, T. – BUKAČOVÁ, I. 2008. Příběh drobných památek. 2. vyd. Praha: Studio JB

HÁJEK, T. 2005. Zánik a vznik památkových péčí: filozofie památkové péče. 1. vyd. Praha: Epocha, 197 s. ISBN 80-86328-71-6

HÁJEK, T. – MATÁKOVÁ, B. – LANGAROVÁ, K. – PŘEROVSKÝ, O. 2011. Transfers of minor landmarks as the spiritual movement within a historical cultural landscape - the industrial landscape of Northern Bohemia. In BALÁZS, P. -- KONKOLY GYURÓ, É. Workshop on Landscape History – Proceedings. 1. vyd. Sopron: University of West Hungary Press. s. 90--98. ISBN 978-963-334-029-5

CHALOUPEK, R. – HAMPL, A. 2006. Metody monitoringu ptačích oblastí – Králický Sněžník. Dep. AOPK ČR, Praha

JABURKOVÁ, I. 2000. Malé formy sakrální architektury v české krajině. Diplomová práce. MZLU v Brně

JURÁNEK, A. Zatím nevydáno. Regionální čítanka – Králicko. Králicko – krajina a její obyvatelé v průběhu staletí. Dostupné v Městském muzeu Králíky.

KOCH, W. 1975. Malý lexikon architektury. 2. Vyd. Bratislava: Tatran

KOPEČEK, P. 2013. Liturgie a architektura: moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 218 s. ISBN 978-80-244-3959-4

KOTÍK, J. 2016. Územně analytické podklady ORP Králíky. Úplná aktualizace 2016

KROČA, J. 2005. Obrana spirituálních míst. In. Tvář naší země – krajina domova. Dodatky. Lomnice nad Popelkou: Studio JB pro Společnost pro krajinu. ISBN 80-86512-35-5

KULIŠŤÁKOVÁ, L. – FLEKALOVÁ, M. – KUČERA, P. – MATÁKOVÁ, B. – SALAŠOVÁ, A. – ŠTĚPÁNOVÁ, D. 2011 Komponované krajiny. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita. 78 s. ISBN 978-80-7375-536-2

LIPSKÝ, Z. 2009. Významné krajinné prvky – opomíjený nástroj ochrany krajinného rázu. In. Vorel, I. – Kupka, J. eds. Aktuální otázky ochrany krajinného rázu 2009. Sborník z konference. ČVUT – ČZU Praha: Nakladatelství Centrum pro krajinu. S. 48-51. ISBN 978-80

MATÁKOVÁ, B. – SALAŠOVÁ, A. 2011. Drobné sakrální objekty v krajině Hornej Nitry. Disertační práce. MENDELU Brno. 238.903206-0-4

MĚSTSKÝ ÚŘAD KRÁLÍKY. 1991. Den otevřených dveří památek dne 7. Zář 1991 v Králíkách. Průvodce. Vydal Městský úřad Králíky.

MĚSTSKÝ ÚŘAD KRÁLÍKY. 1991. Vznik kapliček a křížků. Kronika. Vydal městský úřad Králíky.

NĚMEČEK, Z. a kol. Zatím nevydáno. Regionální čítanka – Králicko. Geomorfologické členění Králicka, vodstvo, horniny a nerosty. Dostupné v Městském muzeu Králíky

KOS, M. a kol. Zatím nevydáno. Regionální čítanka – Králicko. Historické události a Králíky. Dostupné v Městském muzeu Králíky

ORTOVÁ, J. 1999. Kapitoly z kulturní ekologie. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 141 s. ISBN 8071848727

PETZET, M. 2004. Princíp ochrany kultúrneho dedičstva. In: Dvořáková, V. – Husovská, E.: Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentech ICOMOS. 2. díl – Deklarácie. Bratislava: ICOMOS Slovensko. 115 s. ISBN 80-88855-56-X

QUITT, E. 1971. Klimatické oblasti Československa. Brno: Academia, 73 s

SALAŠOVÁ, A. 2008. Designed landscapes - the past, present, and future. 4D. č. 11, s. 38–43. ISSN 1787-6613

SALAŠOVÁ, A. 2014. Nauka o krajině II. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-186-4

SOBOTKA, P. 1879. Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Praha: Matice česká.

ŠTAJNOCHR, V. 2005. Džbány. Studia funkcí novověké keramiky. In. Archeologie ve středních Čechách/Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech 9/2. s. 729–778

ŠPAŇÁR J. 1969. Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1318 s.

TRPÁK, P. 2011. Krajina sakrální, animální a profánní. In. Tvář naší země – krajina domova. Sv. 3 Duchovní rozměr krajiny. Praha, Průhonice: Studio JB. s. 50-56. ISBN 80-86512-24-5

VARHANÍK, J. – MALÝ, S. 2011. Zákon o státní památkové péči: komentář. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. 1161 s. ISBN 978-80-7357-659-2.

VÍTOVSKÁ, D. – MATÁKOVÁ, B. – KULIŠŤÁKOVÁ, 2012. L. Minulost, současnost a budoucnost drobných sakrálních objektů v krajině - křížová cesta v Křešíně. In DROBILOVÁ, L. Venkovská krajina 2012. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. s. 227–233. ISBN 978-80-244-3098-0.

VOKÁLOVÁ, M. 2008. Drobné sakrální památky, jejich obnova a funkce v současné české krajině. Bakalářská práce. Fakulta sociálních studií, MU Brno

VON DROSTE, B., PLACHTER, H., RÖSSLER, M. 1995. Cultural Landscapes of Universal Value. Stuttgart, N.Y. (UNESCO): Gustav Fischer Verlag Jena. 464 s.

ZIEHR, W. 1997. Kříž: Symbol – Zobrazování – Význam. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 239 s. ISBN 80-7192-288-9

ŽIGRAI, F. 2000. Dimenzie a znaky kultúrnej krajiny. Životné prostredie, 34. č. 5. s. 229-233. ISSN 0044-4863

7.2 Internetové zdroje

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. PAMÁTKOVÝ KATALOG. (c) 2015. Integrovaný operační systém: registrační číslo projektu CZ.1.06/1.1.00/17.09400

7.3 Mapy

ČESKÁ GEOLOGICKÁ SLUŽBA. Půdní mapa. 2012. [online mapa]. 1:50000. © 2014 Česká geologická služba. Praha, ArcData Praha

VIRTUÁLNÍ MAPOVÁ SBÍRKA. II. vojenské mapování. 1853. [online mapa]. 1:28800. © 2016 VÚGTK, v.v.i. & HÚ AV ČR, v.v.i.

VIRTUÁLNÍ MAPOVÁ SBÍRKA. III. vojenské mapování. 1928. [online mapa]. Vyd. 32. 1:75000. © 2016 VÚGTK, v.v.i. & HÚ AV ČR, v.v.i.

MAPY.CZ. Turistická mapa. [online mapa]. © 1996–2017 Seznam.cz, a.s.

7.4 Zákony

Zákon ČNR č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči

Zákon ČNR č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny

Zákon ČNR č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu

Seznam zkratk

AOPK – Agentura ochrany přírody a krajiny

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

ČR – Česká republika

č. – číslo

DSO – drobný sakrální objekt

EVL – evropsky významná lokalita

KÚ – katastrální území

např. – například

obr. - obrázek

ÚP – územní plán

ÚSES – územní systém ekologické stability

Seznam obrázků v textu

- Obrázek 1 Vyobrazení po roce 1807 zachycuje původní dispozici historického jádra města Králíky (Zdroj: Regionální čítanka, zatím nevydáno) 41
- Obrázek 2: Mapa III. Vojenského mapování. Množství drobných sakrálních objektů výrazně převyšuje dnešní stav. (Zdroj: chartae-antique.cz, III. vojenské mapování. 1928.) 46
- Obrázek 3: Snaha o zastínění církevních objektů. Vlevo v pozadí obytné domy, tzv. „Špice“ vystupující z horizontu zástavby.(Foto: Kristýna Koutná, 19.3.2017 48
- Obrázek 4: Věž Králického kostela archanděla Michaela na náměstí ze silnice I/43. (Foto: Kristýna Koutná, 26.2.2017) 54

Seznam tabulek v textu

Tabulka 2: Pěstební opatření dle metodiky BULÍŘ (2013)

8. Přílohy

Příloha 1 Základní analytické hodnocení sakrálních objektů (tabulka)

Příloha 2 Prostorovo-hodnotová kategorizace sakrálních objektů (tabulka)

Příloha 3 Fotogalerie

Příloha 4 Mapa vizuálních vztahů v krajině a umístění sakrálních objektů